GRČKI I RIMSKI PISCI S HRVATSKIM KOMENTAROM ZA SREDNJE ŠKOLE.

KORNELIJA TACITA

RAZGOVOR O GOVORNIŠTVU.

PRIREDIO

MARTIN KUZMIĆ.

CIJENA 80 FILIRA.

ZAGREB.
TROŠAK I NAKLADA KRALJ. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.
1908.

22733

GRČKI I RIMSKI PISCI S HRVATSKIM KOMENTAROM ZA SREDNJE ŠKOLE.

KORNELIJA TACITA

RAZGOVOR O GOVORNIŠTVU.

PRIREDIO

MARTIN KUZMIĆ.

CIJENA 80 FILIRA.

ZAGREB.
TROŠAK I NAKLADA KRALJ. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.
1908.

Ova se knjiga ne smije skuplje prodavati nego za cijenu naznačenu na prednjoj strani.

Kr. zemaljska tiskara u Zagrebu.

RAZGOVOR O GOVORNIŠTVU.

Pristup.

1. Saepe ex me requiris, Iuste Fabi, cur, cum priora saecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriāque floruerint, nostra potissimum aetas deserta et laude eloquentiae orbata vix nomen ipsum oratoris retineat; neque enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem temporum diserti causidici et advocati et patroni et quidvis potius quam oratores vocantur. cui percontationi tuae respondere et tam magnae quaestionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum sit [1], si idem adsequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mihi mea sententia proferenda ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quaestionem
74. pertractantes iuvenis admodum audivi: ita non ingenio sed memoriā et recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter et dicta graviter accepi, cum singuli diversas vel easdem, sed probabiles causas adferrent, dum formam sui quisque et animi et

1. 1. *Iuste Fabi:* običan bi red bio *Fabi Iuste.* — *priora:* prije carstva. — 4. *nomen oratoris:* 'ime govornik'. — 5. *antiqui:* to su govornici prije carstva. — 6. *disertus:* 'rječit'. — *causidicus = qui causam dicit:* 'parac'. — *advocatus:* prizvan pomoćnik na sudu = 'odvjetnik'. — *patronus:* pravni 'zastupnik'. — *quidvis:* na pr. *actor* **26.** — 8. *pondus = onus.* — *excipere:* uzeti iz ruke = 'preuzeti'. — 10. *iudicium:* sud = 'smisao' za nešto. — 14. *pertractare:* pretresati = 'raspravljati'. — 15. *memoria:* 'pamet'. — *recordatio:* 'sjećanje'. — 16. *subtiliter:* tanko kao potka = točno = 'oštroumno'. — *graviter:* riječi su bile teške = 'krepko'. — 17. *accepi = audivi.* — 18. *dum redderent:* 'dok su htjeli podati'.

[1] umetnuo Lipsius.

ingenii redderent, isdem nunc numeris isdemque rationibus prosequar, servato ordine disputationis. neque enim defuit qui diversam quoque partem susciperet, ac multum vexatā et inrisā vetustate nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret.

2. Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eāque de re per urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum Marcus Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico adsectabar mirā studiorum cupiditate et quodam ardore iuvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotae dictionis penitus exciperem, quamvis maligne plerique opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturae quam institutione et litteris famam eloquentiae consecutum. nam et Secundo purus et pressus et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit, et Aper omni eruditione imbutus contemnebat potius litteras quam nesciebat, tamquam maiorem industriae et

1. *numerus:* 'odsjek' razgovora, a takvih je više te se mogu nabrajati. — *ratio:* 'dokaz = načelo'. — 2. *prosequi:* pratiti govorom = 'prikazivati'. — *neque enim:* sad se obrazlaže, zašto je prije rečeno *diversas.* — 3. *suscipere:* poduzeti = 'zastupati'. — 4. *vexare:* potezati = 'napadati' na.

2. 7. *recitare:* javno 'čitati', po običaju započetom od Asinija Poliona g. 39. pr. K. — *potentes:* car i njegovi dvorani. — 8. *argumentum:* 'sadržaj'. — 9. *Catonem:* Katona = Katonovo mišljenje = 'kao Katon'. — 11. *celeber = nobilis.* — *fori:* na trgu je bilo sudište, skupština s govornicom i vijećnica, dakle je to mjesto za govornika. — 12. *utrosque:* poradi *quos* mjesto *utrumque.* — 13. *adsectabar:* kao učenik. — 14. *fabulae:* pričanja = 'razgovori'. — 15. *arcana:* 'tajne'. — *semota dictio:* 'povjerljivo govorenje' o izmišljenom predmetu, *causa ficta,* pred pouzdanim društvom vježbe radi. — *penitus excipere: animo* duboko uhvatiti = 'duboko proniknuti u'. — 16. *maligne:* nijesu dakle vjerovali, da su to bila *celeberrima ingenia.* — 17. *promptus:* izvađen = 'lak', govor mu nije lako tekao. — 19. *pressus:* 'zbit'. — 20. *in quantum = quantum.* — *profluens:* tekući = 'gladak'. — 21. *imbuere:* namočiti = 'prožeti'.

laboris gloriam habiturus, si ingenium eius nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur.

Sastanak kod Materna.

3. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem deprehendimus.

Tum Secundus „nihilne te" inquit „Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo librum istum adprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem?"

Tum ille: „leges tu, quid Maternus sibi debuerit, et agnosces quae audisti. quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet. hanc enim tragoediam disposui iam et intra me ipse formavi. atque ideo maturare libri huius editionem festino, ut dimissā priore curā novae cogitationi toto pectore incumbam."

„Adeo te tragoediae istae non satiant" inquit Aper „quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix

2. *adminiculum:* trklja = potpora = 'pomagalo'.

3. 3. *intravimus:* i Tacit je bio nazočan, a svrha je pohodu bila opomenuti Materna, da se čuva. — 6. *fabulae:* 'govorkanja'. — 7. *offensa:* 'uvreda' = mjesto, koje bi moglo cara uvrijediti. — 9. *retractare:* 'preraditi'. — *pravus:* 'kriv'. — 10. *emittere = edere.* — 12. *leges = legendo intelleges.* — *quid debuerit:* naime da li ukloniti opasna mjesta ili dramu umjetnički dotjerati. — 13. *quae audisti:* po tome će moći opaziti promjene. — *si qua = si quae.* — 15. *formare:* 'dati oblik'. — *maturare:* 'uskoriti'. — *libri huius: Catonis.* — 16. *nova cogitatio: Thyestes.* — *novae = ad = in novam.* — 18. *adeo:* dotle = 'tako'. — *adeo te non satiant, quo minus:* 'tako si nesit te'. — 20. *modo:* 'netom'. — 22. *clientelae = clientes:* 'područnici', koji su u Rimu imali svoga pravnoga zastupnika, *patronus.*

suffeceris, etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, ut[1] Domitium et Catonem, id est, nostras quoque historias et Romana nomina Graeculorum fabulis adgregares."

4. Et Maternus: „perturbarer hac tuā severitate, nisi frequens et adsidua nobis contentio iam prope in consuetudinem vertisset; nam nec tu agitare et insequi poetas intermittis, et ego, cui desidiam advocationum obicis, quotidianum hoc patrocinium defendendae adversus te poeticae exerceo. quo laetor magis oblatum nobis iudicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod iam pridem opto, suā quoque auctoritate compellat, ut omissis forensium causarum angustiis, in quibus mihi satis superque sudatum est, sanctiorem illam et augustiorem eloquentiam colam."

5. „Ego vero" inquit Secundus „antequam me iudicem Aper recuset, faciam quod probi et moderati iudices solent, ut in iis cognitionibus excusent, in quibus manifestum est alteram apud eos partem gratiā praevalere. quis enim nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et adsiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam?

1. *novum negotium: Thyestes.* — *importare:* zapravo uvesti iz tuđine, poradi toga, što Materno uzima predmet za drame iz grčkoga života, ovdje = *imponere:* 'navaliti = natovariti na'. — 2. *Domitium:* drame su spjevane ovim redom *Domitius, Medea, Cato, Thyestes.* — *nostras historias:* rimske su se tragedije zvale *fabulae praetextae* a grčke *fabulae crepidatae;* rimske komedije *fabulae togatae* a grčke *fabulae palliatae.*

4. 6. *adsiduus:* 'neprestan'. — 7. *vertere in:* okrenuti = 'prijeći u'. — 8. *desidia:* zasjelost = 'nemar'. — *advocatio:* 'odvjetnikovanje'. — 9. *patrocinium defendendae poeticae exerceo:* 'zastupam obranu pjesništva'. — 10. *oblatum: esse.* — 12. *auctoritas:* potvrda = 'ponuka'. — 13. *angustiis:* za carstva je malo prilike za govorništvo. — 15. *eloquentiam:* u širem smislu i pjesništvo je vrsta govorništva.

5. 18. *cognitio:* istraga = 'raspra'. — *excusare:* ispričati = 'otkloniti' suđenje. — 20. *coniunctus:* spojen = 'blizu'. — 21. *contubernium:* sušatorovanje = 'zajedničko živovanje'. — 22. *absolutus* = *perfectus.*

[1] umetnuo Niebuhr.

porro si poetica accusatur, non alium video reum locuplētiorem."

Apro hvali govorništvo.

„Securus sit" inquit Aper „et Saleius Bassus et quisquis alius studium poeticae et carminum gloriam fovet, cum causas agere non possit. et ego enim, quatenus arbitrum litis huius inveniri, non patiar Maternum societate plurium[1] defendi, sed ipsum solum apud eos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, quā parĕre simul et tueri amicitias, asciscere necessitudines, complecti provincias possit, omittit[2] studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius vel ad dignitatem amplius vel ad urbis famam pulchrius vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam inlustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitae omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid est tutius quam eam exercere artem, quā semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro ferat, ipse securus et quadam velut perpetuā potentiā ac po-

1. *alium: quam Bassum.* — *locuples:* imućan = 'zgodan', jer njega kao najvrsnijega pjesnika može Apro najvećma tužiti radi pjesnikovanja, a Sekundo kao njegov najbolji prijatelj ne bi mogao o njemu nepristrano suditi. — 3. *securus sit:* Apro zamjera samo onima, koji su pjesnici a mogli bi biti i govornici. — 5. *fovere:* grijati = 'gojiti'. — *et ego enim:* kao što se Sekundo prije same književne raspre poslužio svojim pravom pa je otklonio zadaću, da bude sudac, tako hoće i Apro da donekle utječe na tečaj rasprave: ne će dopustiti, da se Materno poziva na one, koji mogu biti samo pjesnici; Apro se nada, da će i sami pjesnici priznati, da Materno krivo radi, dok odnemaruje govorništvo. — *quatenus: attinet* dokle = koliko = 'što se tiče' toga, da se nađe. — 7. *apud eos: poetas.* — 8. *oratoriam:* nesamo za pjesničku rječitost. — 9. *necessitudo:* 'sveza' = poznanstvo. — 10. *complecti:* obujmiti = 'zakriliti'. — 18. *ultro* = *insuper.* — *ferat:* neodređen subjekt, τις = *orator.*

[1] Pithoeus: plurimum.
[2] Rhenanus: amitti

testate munitus? cuius vis et utilitas rebus prospere fluentibus aliorum perfugio et tutelā intellegitur: sin proprium periculum increpuit, non hercule lorica et[1] gladius in acie firmius munimentum quam reo et periclitanti eloquentia, praesidium simul ac telum, quo propugnare pariter et incessere vel in iudicio sive in senatu sive apud principem possis. quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus quam eloquentiam suam opposuit? qui accinctus et minax disertam quidem sed inexercitatam et eiusmodi certaminum rudem Helvidii sapientiam elusit. plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitror.

6. Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cuius iucunditas non uno aliquo momento sed omnibus prope diebus ac prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo et ad voluptates honestas nato quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos[2] quin immo orbos et locuplētes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes

3. *increpuit:* lupne = 'udari', kao što se na pr. grom javlja. — 6. *in senatu . . . principem:* u nekim je stvarima sudilo vijeće a u nekim car pored redovitih sudova. — 7. *infestus = inimicus.* — 8. *accinctus:* kao mačem. — 10. *rudis = imperitus.* — *sapientiam:* Helvidije je bio Stoik. — *eludere:* 'odbiti' ili izbjeći udarac u borbi.

6. 16. *ingenuus:* 'blagoròdan'. — 17. *semper:* ujutro kod *salutatio matutina.* — *frequens:* 'brojno posjećen'. — 18. *splendidus = illustris = insignis* je vitez a vijećnik je *clarissimus.* — 19. *orbitati:* koji su bili bogati a bez djece, njima su se mnogi ulagivali, radi baštine. — *officium:* 'služba'. — *administrationi:* to jest njemu radi toga, što 'vrši' službu. — 24. *vetus:* star = 'iskusan'.

[1] Seebode: e.
[2] Haase: istos = illos.

et totius orbis gratiā subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes, id quod optimum sit se non habere? iam vero qui togatorum comitatus et egressus! quae in publico species! quae in iudiciis veneratio! quod id gaudium consurgendi adsistendique inter tacentes et in unum conversos! coire populum et circumfundi coram et accipere adfectum quemcunque orator induerit! vulgata dicentium gaudia et imperitorum quoque oculis exposita percenseo: illa secretiora et tantum ipsis orantibus nota maiora sunt: sive accuratam meditatamque profert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi[1] attulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum et lenocinatur voluptati. sed extemporalis audaciae atque ipsius temeritatis vel praecipua iucunditas est; nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur.

7. Equidem, ut de me ipso fatear, non eum diem laetiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos

1. *orbis: terrae = terrarum.* — 3. *togati = clientes* u togi. — 4. *species:* pogled = 'prizor'. — 5. *consurgendi:* da govori. — *adsistere:* pristupiti = 'nastupiti'. — 6. *coram:* 'licem u lice'. — 7. *induere:* obući kao obrazinu = 'udariti u'. — 9. *percenseo = enumero.* — 10. *accuratus:* 'poman'. — *meditatus:* 'uvježban'. — 11. *pondus et constantia:* 'trajan dojam'. — 12. *novam:* prvi put obrađenu. — *recentem:* 'skorašnju' = netom obrađenu. — *cura:* skrb = posao = 'stvar'. — 13. *trepidatio:* lijetanje = 'smetnja'. — 14. *lenocinari:* laskati = 'mamiti'. — *extemporalis = subitus.* — 15. *temeritas:* nepromišljanje = 'govor nasumce'. — 17. *serantur:* tiče se riječi *agro.* — *elaborentur:* tiče se riječi *ingenio.*

7. 20. *clavus:* grimizna 'pruga' na košulji; u vitezova je uska a u vijećnikā široka. — 21. *homo novus:* 'prvača = novak', to jest prvi je došao od svoga roda u stalež vijećnikā. — *civitas = urbs.* — *favorabilis = commendabilis:* 'prēporûčan'. — 22. *quam eos: dies ago.*

[1] Pichena: animus.

quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecumque in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur: tum mihi supra tribunatus et praeturas et consulatus ascendere videor, tum habere[1] quod, si non in alio oritur, nec codicillis datur nec cum gratia venit. quid? fama et laus cuius artis cum oratorum gloria comparanda est? qui non inlustres et in urbe non solum apud negotiosos et rebus intentos, sed etiam apud vacuos et adulescentes, quibus modo et recta indoles est et bona spes sui? quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos saepius vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et digito demonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.

8. Ausim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium, libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor, non minus esse in extremis partibus ter-

1. *pro mediocritate huius facultatis = pro mediocri hac facultate:* prema = 'uz srednju ovu sposobnost'. — *quantulaecumque = quantulacumque est.* — 3. *centumviri:* '100 porotnika', koji sude u građanskim parnicama, naročito o baštini. — *orare = dicere.* — 4. *ipsos illos:* koji su kod cara inače u milosti. — *liberti et procuratores:* 'oslobođenici' su carski ljubimci i obično su 'poslovođe' ili blagajnici u carskim pokrajinama te pobiru porez za carsku blagajnu, *fiscus.* — 5. *datur = licet.* — 7. *in alio:* Apro hoće reći, da to i drugi osim njega također ne mogu inače postići nego od prirode. — *codicillus:* pločica = pisamce = 'naredba' carska. — 9. *qui non inlustres: sunt* 'nijesu li oni'. — *et in urbe:* prema *advenae quoque.* — 10. *intentus = occupatus.* — 11. *vacuus = otiosus.* — *adulescentes:* dakle koji i ne mogu obavljati *negotia publica.* — 13. *ingerere:* unositi u pamet = 'utuvljivati'. — 14. *tunicatus populus:* 'narod u košulji'; koji što rade, ne nose toge nego samo košulju.

8. 18. *ausim = ausus sim = audeam.* — 19. *modo:* 'netom' **5.** — 20. *oblitteratus:* izbrisan = 'zaboravljen'. — 21. *minus esse = minus notos esse.*

[1] Pithoeus: abire.

rarum quam Capuae aut Vercellis, ubi nati dicuntur; nec hoc illis alterius bis[1], alterius[1] ter milies sestertiûm praestat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiae beneficio venisse, sed[2] ipsa eloquentia; cuius numen et caelestis vis multa quidem omnibus saeculis exempla edidit, ad quam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint, sed haec, ut supra dixi, proxima et quae non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda haberemus. nam quo sordidius et abiectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angustiae[3] rerum[3] nascentes eos circumsteterunt, eo clariora et ad demonstrandam oratoriae eloquentiae utilitatem inlustriora exempla sunt, quod sine commendatione natalium, sine substantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos iām annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Caesaris amicitia agunt feruntque cuncta atque ab ipso principe cum quadam reverentia diliguntur, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri, bene intellegit, et ceteros quidem amicos suos iis niti, quae ab ipso acceperint quaeque ipsis accumulare et in alios congerere promptum est, Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam quod non a principe acceperint nec accipi possit. minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli et statuae, quae neque ipsa

2. *bis milies sestertiûm* = 2000. 100. 1000 HS = 40.000 000 K. — 6. *edidit:* za *pervenerint* je ovo kao glavno vrijeme *[exempla habemus]* a za *haberemus* kao sporedno. — 9. *sordidus:* 'prljav'; odnosi se na *paupertas*, jer u siromaha je sve prljavo, a nije čisto i šjajno. — *abiectus:* odbačen = prezren = 'nizak'. — 10. *notabilis = notus.* — *rerum:* 'imovine'. — 13. *natales = genus.* — *substantia = οὐσία:* bitak = 'gotovina'. — *facultatum = opum.* — 14. *habitus:* 'spoljašnjost'. — 17. *agunt feruntque:* kao u ratu, gdje se plijen tjera i nosi. — 19. *senex:* u 64. g. — *veri:* on ne želi, da bi oni upravo sve od njega imali. — 21. *accumulare = augere.* — 22. *promptus = facilis.* — 23. *suam: principis.* — 25. *titulus:* 'naslov' = popis časti ispod slike ili poprsja.

[1] umetnuo Pichena.
[2] umetnuo Lipsius.
[3] Lipsius: angustia ereptum.

tamen negleguntur, tam hercule quam divitiae et opes, quas facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. his igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adulescentia causis forensibus et oratorio studio dederunt.

9. Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat, inde enim omnis fluxit oratio, neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant neque utilitates alunt; voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. licet haec ipsa, et quae deinceps dicturus sum, aures tuae, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit? quis Saleium nostrum, egregium poetam vel, si hoc honorificentius est, praeclarissimum vatem, deducit aut salutat aut prosequitur? nempe si amicus eius, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te, Materne, non quia poeta es, neque ut pro eo versus facias: hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem et iucundi, quorum tamen hic exitus est, ut cum toto anno per omnes dies, magnā noctium parte unum librum excudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire, et ne id quidem gratis: nam et domum mutuatur et auditorium extruit et subsellia conducit et libellos dispergit; et ut beatissimus recitationem eius eventus prosequatur, omnis ista laus intra unum aut

2. *fastidire:* gaditi se na = 'prezirati'.

9. 6. *quibus:* 'na koje'. — 9. *alere:* hraniti = 'stvarati'. — 11. *respuere:* ispljunuti = 'odbijati'. — 12. *cui bono:* pravnički izraz. — *apud te:* u tvojim dramama. — 14. *poeta:* kao umjetnik. — 15. *vates:* kao 'prorok'. — *deducit:* kući nakon govora. — 16. *prosequitur:* kad izide u javnost. — *nempe = nam.* — 17. *negotium:* posao = 'parba'. — 23. *elucubrare:* 'kod svijetla izraditi'. — *ultro:* **5.** — 24. *audire:* dok bude javno čitao, *recitatio.* — *domum:* za predavanje treba dvorana, *auditorium.* — 26. *libellus:* 'oglas' = raspored. — *dispergere:* 'razašiljati'. — *ut:* dopusno.

alterum diem, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem; nec aut amicitiam inde refert aut clientelam aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum et voces inanes et gaudium volucre. laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset; pulchrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum ingenium propitiare, suam experiri liberalitatem[1]! adice quod poetis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et iucunditas urbis, deserenda cetera officia utque ipsi dicunt, in nemora et lucos, id est in solitudinem recedendum est.

10. Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt et quod unum esse pretium omnis laboris sui fatentur, aeque[2] poetas quam oratores sequitur, quoniam mediocris poetas nemo novit, bonos pauci. quando enim rarissimarum recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat; quotus quisque, cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut[3] semel vidit, transit et contentus est,

1. *herba:* 'struk'. — *praecipere:* 'prije reda uzeti = užiti'. — 2. *solidus* = τέλειος: 'potpun'. — 3. *refert: poeta domum.* — 4. *vagus:* 'nestalan'. — 5. *inanis:* prazan = 'pust'. — *volucer:* krilat = 'prolazan'. — 6. *liberalitas:* 'podatljivost'. — *quingenta sestertia* = 500.000 HS = 100.000 K. — 7. *indulgentia = favor.* — 9. *suum ingenium:* mjesto *suum genium;* govorniku je um njegov duh čuvar, a svatko se miti svome duhu čuvaru žrtvama u svečane dane, naročito na rođendan. — 10. *propitiare:* 'umilostiviti'. — 12. *conversatio:* 'općenje s'. — 13. *officia:* prema prijateljima. — *ipsi dicunt: poetae,* na pr. Horacije I 1 30 *me gelidum nemus . . . secernunt populo.*

10. 18. *rarissimarum* = ἐλαχίστων: 'o najneznatnijem broju' čitanjâ; ne mogu se pomenuti ni 2—3 čitanja, za koja bi doznao cijeli grad. — 21. *Gallis nostris:* Apro je iz Galije. — 22. *adeo:* dotle = ća = 'dapače'. — 23. *transit:* tako se dogodilo povjesniku Liviju.

[1] Lipsius: libertatem.
[2] Puteolanus: atque.
[3] Acidalius: et.

ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famae: ego vero omnem eloquentiam omnesque eius partes sacras et venerabiles puto, nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem et elegorum lascivias et iamborum amaritudinem et[1] epigrammatum lusus et quamcunque aliam speciem eloquentia ahabeat, nteponendam ceteris aliarum artium studiis credo: sed tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis et summa adeptus in levioribus subsistis. ut si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artis exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires di dedissent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate iaculi aut iactu disci vanescere, sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad vera proelia voco, cum praesertim ne ad illud quidem confugere possis quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offendere poetarum quam oratorum studium; effervescit enim vis pulcherrimae naturae tuae,

4. *oblectare:* 'zasladiti'. — 5. *inserere famae:* uvrstiti u glas = 'iznijeti na glas'. — 7. *cothurnus = tragoedia. — heroicus:* 'junački' = epski. — 9. *lascivia:* 'objest' = nestašnost, jer su bile većinom ljubavne. — *amaritudo = acerbitas. — epigramma:* natpis = 'epigram', prvobitno kratka pjesmica, koja bi se zapisala na kakav kip, spomenik. — 11. *aliarium artium:* glazbe, kiparstva, slikarstva. — 14. *subsistere:* 'zaustavljati se' kod. — 15. *ludicer:* 'zabavan'; to su kazalište, ples, utrke, borbe, glazba. — 17. *pugna:* παγκράτιον = πάλη + πυγμή. — 18. *iaculum discus:* dva dijela peterostruke borbe, πένταθλον: ἅλμα ποδωκείη δίσκος ἄκων πάλη. — *vanescere:* 'ginuti'. — *auditoriis:* **9.** — 19. *theatris:* kazalište se zato pominje, što Materno pjeva tragedije, i ako se te tragedije nijesu predstavljale. — 21. *patrocinari:* braniti = 'pomagati'. — 22. *obnoxius offendere:* izvržen vrijeđanju = 'izvržen napasti, da vrijeđa'.

[1] umetnuo Acidalius.

nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis; nec excusatur offensa necessitudine officii aut fide advocationis aut fortuitae ac subitae dictionis impetu: meditatus videris aut elegisse personam notabilem et cum auctoritate dicturam. sentio quid responderi possit: hinc ingentis ex his adsensus, haec in ipsis auditoriis praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides et libertas excusata."

Materno hvali pjesništvo.

11. Quae cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus „parantem"[1] inquit[1] „me non minus diu accusare oratores quam Aper laudaverat — fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poetas atque carminum studium prosterneret — arte quadam mitigavit, concedendo iis qui causas agere non possent, ut versus facerent. ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum et ingredi famam

4. *meditatus: esse*, ako je lice izmišljeno. — 6. *hinc:* 'odavle' = ovako. — *adsensus: fieri.* — 8. *ferri = memorari = vulgari. — igitur:* nastavlja pređašnju tvrdnju, da pjesnik može prije uvrijediti nego govornik. — 9. *superiorem:* naime samoga cara. — 10. *nostri saeculi:* a ne kao Materno, koji brani načela Katonova iz prošloga vijeka. — 11. *exprimere:* istisnuti = 'iznuditi'; prijatelj ga prinudi, da ga brani, i to je branitelju već isprika. — 12. *probata = laudata.*

11. 15. *intentum os:* 'napeto lice'. — *remissus:* odapet = 'miran' u licu. — 18. *detrectare:* ponizivati = 'kuditi'. — 21. *eniti:* 'iznastojati'.

[1] Walther: parant enim quid.

auspicatus sum, cum quidem in Nerone improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii[1] potentiam fregi, et[2] hodie si quid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloriā partum, ac iam me deiungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco, non magis quam aera et imagines, quae etiam me nolente in domum meam inruperunt; nam statum hucusque[3] ac[3] securitatem melius innocentiā tueor quam eloquentiā; nec vereor ne mihi umquam verba in senatu nisi pro alterius discrimine facienda sint.

12. Nemora vero et luci et secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi adferunt voluptatem, ut inter praecipuos carminum fructus numerem, quod non in strepitu nec sedente ante ostium litigatore nec inter sordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris: haec eloquentiae primordia, haec penetralia; hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus in illa casta

1. *auspicari* = *incipere:* kad se koji posao počinje, onda se pazi na znakove. — *in Nerone:* to je također Maternova tragedija. — 2. *studiorum sacra:* Vatinije je, čini se, također pjevao i time pjesništvo sramotio. — *profanare:* činiti prethramskim = nesvetim = 'skvrniti'. — 5. *deiungere:* 'otprezati' kao od jarma. — *comitatus istos:* **6.** — 7. *aera* = *statuas:* **8.** — 8. *inruperunt:* dakle je i Materno bio član vijeća i obnašao neke više časti. — *status:* stanje = 'položaj'. — 9. *hucusque:* 'sve dovle' = sve dosada. — *innocentiā tueor:* pjesničko shvaćanje, ali u životu ne biva uvijek tako. — 10. *in senatu:* **5.**

12. 12. *secretum:* 'zabit'. — 13. *increpare:* vikati na = 'kuditi'. — 15. *litigator:* 'parac = prica = pravdaš'. — 16. *sordes:* prljavosti = prljavo odijelo optuženikâ = 'crnina'. — 18. *eloquentiae primordia:* tim se misli, da se proza razvila iz pjesništva. — *penetralia:* 'svetište' u hramu. — 19. *habitus:* 'odjeća'. — *cultus:* 'oprema'; nije onda bilo vidjeti *sordes.* — *commodus:* uslužan = 'priudešen'. — *castus:* pod dojmom Ovidijeve pjesme *aurea prima sata est aetas quae vindice nullo* misli i Tacit, da je u početku bio pitom i uljuđen vijek, gdje nije bilo

[1] Gronovius: vaticinii.
[2] umetnuo Lipsius.
[3] Lipsius: cuiusque ad.

et nullis contacta vitiis pectora influxit; sic oracula loquebantur. nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et ex malis moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. ceterum felix illud et, ut more nostro loquar, aureum saeculum et oratorum et criminum inops, poetis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent; nec ullis aut gloria maior[1] aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos dis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicorum, sed Orphea ac Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus; vel si haec fabulosa nimis et composita videantur, illud certe mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero quam Demostheni apud posteros, nec angustioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis quam Lysiae aut Hyperidis includi. plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam quam qui Vergilii detrectent; nec ullus Asinii aut Messalae liber inlustris est quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes.

13. Ac ne fortunam quidem vatum et illud felix contubernium comparare timuerim cum inquieta et anxia oratorum vita: licet illos certamina et pericula sua ad[2] consulatūs evexerint, malo securum et quietum Vergilii

prestupaka, tužiteljâ, optuženikâ u crnini, dakle ni govorništva ni odvjetnikâ. — 1. *contactus:* taknut = 'okužen'. — *sic:* u pjesničkim vrstama. — 2. *lucrosus:* 'koristoljubiv'. — *huius:* današnjega. — *sanguinare:* 'krvoločan biti'. — 5. *nostro: poetarum.* — 6. *inops:* 'bez'. — *poetis vatibus:* **9.** — 7. *admissa* = *facta.* — 8. *nec ullis: quam poetis.* — 9. *responsa:* u proroštvima. — 10. *dis genitus* = διογενής. — 12. *altius:* više = 'dalje' u prošlost. — 13. *Apollinem:* dok je pasao goveda kod tesalskoga kralja Admeta. — *accepimus:* **1.** — 14. *compositus* = *fictus.* — 19. *detrectare:* **11.**

13. 21. *illud:* **9.** *in solitudinem recedendum.* — 22. *contubernium:* **5.** Pjesnici nijesu upravo sami, nego su daleko od ostaloga svijeta, a među sobom su zajedno. — *anxius:* 'tjeskoban'. — 24. *evehere:* izvesti kao kod utrke = 'uzvisiti'. — *Vergilii secessus:* kod Napulja.

[1] Lipsius: more = in ore.
[2] Lipsius: et.

secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratiā caruit neque apud populum Romanum notitiā; testes Augusti epistulae, testis ipse populus, qui auditis in theatro Vergilii versibus surrexit universus et forte praesentem spectantemque Vergilium veneratus est sic quasi Augustum. ne nostris quidem temporibus Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitae vel perpetuitate famae cesserit. nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent, an quod timentur? quod, cum quotidie aliquid rogentur, ii, quibus praestant, indignantur? quod adligati cum adulatione nec imperantibus umquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. me vero dulces, ut Vergilius ait, Musae, remotum a sollicitudinibus et curis et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontis ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque palantem trepidus experiar; non me fremitus salutantium nec anhelans libertus excitet, nec incertus

3. *Augusti epistulae:* tako u jednom pismu moli Vergilija, neka mu pošalje nešto iz Enejide. — 4. *versibus:* pastirske pjesme. — 9. *vocare:* zvati = 'upućivati na'. — 12. *indignantur:* zlovoljni su ili zato, što misle, da su malo dobili, ili što su zavidni. — *adligati: beneficiis.* — *cum adulatione:* 'uz laskanje'; dakle su dvostruko obvezani: u jednu ruku dobročinstvom a u drugu ruku laskaju od svoje volje. — 13. *servi:* jer su nešto i sami po sebi vrijedni pa pored dobročinstva careva drže i do sebe. — *liberi:* budući da i laskaju. — 15. *liberti:* carski. — *me vero dulces:* ovo su Vergilijeve vrste iz Georgikâ II 475:

me vero primum dulces ante omnia Musae,
quarum sacra fero ingenti percussus amore,
accipiant caelique vias et sidera monstrent . . .
felix qui potuit rerum cognoscere causas . . .
quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
insanumque forum aut populi tabularia vidit.

— 17. *sacra:* 'svetišta' = gajevi i hramovi. — *illosque = ad illosque.* — *illos:* o kojima pjeva i Vergilije na pomenutom mjestu. — 18. *ultra:* dalje = 'više'. — *lubricus:* 'klizak' = opasan. — 19. *palans = vagus:* glas ide od usta do usta, **9.** — *trepidus:* 'uzrujan' radi slave. — 20. *anhelans:* sopeći = 'zasopljen'. — *libertus:* s porukom od cara.

futuri testamentum pro pignore scribam, nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere, quandoque enim fatalis et meus dies veniat, statuarque tumulo non maestus et atrox, sed hilaris et coronatus; et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget."

Dolazi Mesala.

14. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanus[1] Messala cubiculum eius ingressus est, suspicatusque ex ipsa intentione singulorum altiorem inter eos esse sermonem „num parum tempestivus" inquit „interveni secretum consilium et causae alicuius meditationem tractantibus?"

„Minime, minime" inquit Secundus; „atque adeo vellem maturius intervenisses; delectasset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret exhortatus est, et Materni pro carminibus suis laeta, utque poetas defendi decebat, audentior et poetarum quam oratorum similior oratio."

„Me vero" inquit „et sermo ipse infinitā voluptate

1. *futuri:* naime ne će li mi car poslije smrti zaplijeniti imovinu. — *testamentum:* u kojoj će jedan dio biti određen za cara. — *pro pignore:* 'za zalog' da će mi ostala imovina biti spasena. — 2. *quandoque . . . veniat:* jampska vrsta iz neke Maternove pjesme. — *quandoque:* kadgod = 'jednoć'. — 3. *enim:* to je obrazloženje tomu, što je rekao *relinquere*, jer do toga će jednoć svakako doći. — *fatalis:* umrijet će dakle onda, kad sudbina bude htjela, a ne će stradati prije reda radi pjesama. — *statuar:* ne u grob nego na grob kao *statua.* — *tumulo = in tumulo.* — 4. *atrox:* crn = 'mrk'. — *pro memoria:* da bi mu postavljao spomenik na javnom mjestu; za to treba iskati dozvolu u vijeću, *consulat*, ili moliti u cara, *roget.*

14. 6. *concitatus:* 'uzbuđen'. — 7. *instinctus = instigatus:* podboden = 'zanesen'. — 8. *intentio: intento ore* **11.** — 9. *parum tempestivus:* 'u nevrijeme'. — 10. *intervenire:* 'banuti među'. — *consilium:* 'vijećanje' o kakvoj izmišljenoj parbi. — 12. *adeo:* **10.**

[1] Rupertus: Vibanius = Libanius.

adfecisset, atque id ipsum delectat, quod vos, viri optimi et temporum nostrorum oratores, non forensibus tantum negotiis et declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed eiusmodi etiam disputationes adsumitis, quae et ingenium alunt et eruditionis ac litterarum iucundissimum oblectamentum cum vobis, qui ista disputatis, adferunt, tum etiam iis ad quorum aures pervenerint. itaque hercle non minus probari video in te, Secunde, quod Iulii Asiatici vitam componendo spem hominibus fecisti plurium eiusmodi librorum, quam in Apro, quod nondum ab scholasticis controversiis recessit et otium suum mavult novorum rhetorum more quam veterum oratorum consumere."

15. Tum Aper: „non desinis, Messala, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia inridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes antiquis, eo, credo, audacius, quod malignitatis[1] opinionem non verebaris, cum eam gloriam quam tibi alii concedunt ipse tibi denegares."

„Neque illius" inquit „sermonis mei paenitentiam ago, neque aut Secundum aut Maternum aut te ipsum, Aper, quamquam interdum in contrarium disputes, aliter sentire credo; ac velim impetratum ab aliquo vestrum ut causas huius infinitae differentiae scrutetur ac reddat,

3. *declamatorium studium:* 'nastojanje oko krasnorječja'. — 8. *probari = laudari:* **10.** — 11. *scholasticus:* 'školski'. — *controversia:* **35.**

15. 14. *non desinis:* Mesala je doduše priznao, da ljudi Apra hvale, ali sam ga ne hvali, kad mu prigovara, da se još nije ostavio novoga smjera u govorništvu. — 17. *excepi = audivi:* **1.** *accepi.* — *fratris: M. Aquilii Reguli.* — 19. *antiquis:* 'za stare' = po sudu starih; Mesala je tako govorio u ime starih. — 22. *paenitentiam ago = me paenitet.* — 25. *impetratum: esse = impetrare:* 'postići' = izmoliti. — 26. *scrutari:* prekapati = 'istraživati'.

[1] Rhenanus: maligni iis = maligni in iis.

quas mecum ipse plerumque conquiro. et quod quibusdam solacio est, mihi auget quaestionem, quia video etiam Grais[1] accidisse ut longius absit Aeschine et Demosthene Sacerdos iste Nicētes[2], et si quis alius Ephesum vel Mytilēnas concentu[3] scholasticorum et clamoribus quatit, quam Afer aut Africanus aut vos ipsi a Cicerone aut Asinio recessistis."

16. „Magnam" inquit Secundus „et dignam tractatu quaestionem movisti[4]: sed quis eam iustius explicabit quam tu, ad cuius summam eruditionem et praestantissimum ingenium cura quoque et meditatio accessit?"

Et Messala „aperiam" inquit „cogitationes meas, si illud a vobis ante impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adiuvetis."

„Pro duobus" inquit Maternus „promitto. nam et ego et Secundus exequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse; Aprum enim solere dissentire et tu paulo ante dixisti et ipse satis manifestus est iam dudum in contrarium accingi, nec aequo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam."

Apro o razvoju i napretku govorništva.

„Non enim" inquit Aper „inauditum et indefensum saeculum nostrum patiar hac vestrā conspiratione damnari. sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum aetatem significatione ista deter-

5. *concentus:* zborno pjevanje = 'zbor'. — *clamore:* dok se uče *declamare.*

16. 10. *eruditio ingenium meditatio:* 3 zahtjeva za govorničku sposobnost: ἐπιστήμη φύσις μελέτη. — 18. *paulo ante:* **16.** — 19. *manifestus = manifestum est.* — *accingi:* **5.**

[1] Puteolanus: gratis.
[2] Lipsius: enitet.
[3] Orelli: concentus = contentus.
[4] Lipsius: movistis.

minetis. ego enim cum audio antiquos, quosdam veteres et olim natos intellego, ac mihi versantur ante oculos Ulixes ac Nestor, quorum aetas mille fere et trecentis annis saeculum nostrum antecedit: vos autem Demosthenem et Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi et Alexandri temporibus floruisse, ita tamen ut utrique superstites essent; ex quo apparet non multo plures quam trecentos annos interesse inter nostram et Demosthenis aetatem. quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectum inmensi huius aevi, perquam breve et in proximo est; nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, is est magnus et verus annus, quo eadem positio caeli siderumque, quae cum maxime est, rursum existet, isque annus horum quos nos vocamus annorum duodecim milia octingentos quinquaginta quattuor complectitur, incipit Demosthenes vester, quem vos veterem et antiquum fingitis, non solum eodem anno quo nos, sed fere eodem mense extitisse.

383—322. 380—322. 379—336. 356—323.

17. Sed transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis, sed Ciceronem et Caesarem et Caelium et Calvum et Brutum et Asinium et Messalam; quos quid antiquis temporibus potius ascribatis quam nostris, non video. nam ut de
43. Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa consulibus,
7. XII. ut Tiro libertus eius scripsit, septimo Idus Decembres[1]

1. *antiquos:* riječ *antiqui* = 'o starima'. — 6. *utrique: Philippo et Alexandro.* — 8. *trecentos:* od Demostenove smrti 322. do ovoga razgovora g. 74. proteklo je 396 godina; ali treba uzeti, da se *nostra aetas* nije počela upravo g. 74. nego mnogo prije; dakle se može reći *non multo plures quam trecentos annos.* — 10. *referre ad:* omjeriti = 'isporediti s'. — 12. *perquam:* 'veoma'. — *in proximo = proximum: nobis.* — 14. *quae cum maxime est = quae positio eadem est, cum maxime eadem est:* 'kako ikada isti'. — 15. *annus:* Platonova velika svemirska godina, koja traje po novijem računu 25.816 sunčanih godina. — 17. *vester:* od vas pomenuti, **15.** — 19. *extitisse = esse.*

[1] umetnuo Lipsius.

occisus est, quo anno divus Augustus in locum Pansae
10. VIII. 43. et Hirtii se et Q. Pedium consules suffecit: statue novem et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rem
14—37. publicam rexit; adice Tiberii tres et viginti, et prope
37—41. quadriennium Gai, ac bis quaternos denos Claudii et Ne-
41—54. 54—68. ronis annos, atque illum Galbae et Othonis et Vitellii
6. VI. 68—1. VII. 69. longum et unum annum, ac sextam iam felicis huius
1. VII. 69—1. VII. 79. principatus stationem, qua Vespasianus rem publicam fovet: centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas; nam ipse
43. ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur et pugnae
55. interfuisse, quā Caesarem inferentem arma Britanniae arcere litoribus et pellere adgressi sunt: ita si eum, qui armatus C. Caesari restitit, vel captivitas vel voluntas vel fatum aliquod in urbem pertraxisset, et quidem et Caesarem ipsum et Ciceronem audire potuit et nostris quo-
72—73. que actionibus interesse. proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant.
64—8. 76—5. ex quo colligi potest et Corvinum ab illis et Asinium audiri potuisse; nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius paene ad extremum duravit:

17. 2. *sufficere:* 'u zamjenu izabrati'. — *novem:* Tacit se zabunio i uzeo je 3 godine više: 19. VIII. 43—19. VIII. 14 = 56; zato mu i izlazi dalje od smrti Ciceronove 120 g. mjesto 117. — 7. *longum annum:* radi mnogih događaja. — 8. *statio:* ili 'postaja' na putu ili 'straža' u okolu, a car je na straži, da pazi na državne neprijatelje. — *sextam:* to je moglo biti poslije 1. VII. 74; tada su se ova lica tobože razgovarala. — 10. *colligi = effici.* — *unius hominis aetas:* držalo se, da čovjek može živjeti najduže 120 godina. — 11. *vidi:* g. 43. po Kr., kad je car Klaudije vojevao na Britaniju. — *et = etiam.* — 13. *adgressi sunt: Britanni.* — 15. *et quidem et = καὶ δὴ καί.* — 17. *actio = oratio:* samo je prvo govor, kako se zbilja govorio na sudu, a drugo može biti i samo pisani i izdani govor. — *quidem = γοῦν:* 'dajbudi'. — *proximo:* g. 72—73. — *congiarium: congius* = $^1/_8$ *amphora* = $3^1/_4$ litre; isprva se svakomu građaninu davala po 1 takva mjerica vina i ulja, a zatim mjesto toga novac, koji se zvao *congiarium*, naime *aes, donum, munus* 'napojnica'. — 20. *Corvinum Asinium:* red bi jamačno imao biti *Asinium Corvinum*, jer je Korvin duže živio.

ne dividatis saeculum, et antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut coniungere et copulare potuerunt.

18. Haec ideo praedixi, ut si qua ex horum oratorum famā gloriāque laus temporibus adquiritur, eandem docerem
151. in medio sitam et propiorem nobis quam Servio Galbae
119. aut Gaio Carboni quosque alios merito antiquos vocaverimus; sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes,
82—47. et quos utinam nulla parte imitatus esset Calvus vester
82—48. aut Caelius aut ipse Cicero. agere enim fortius iam et
106—43. audentius volo, si illud ante praedixero, mutari cum
234—149. temporibus formas quoque et genera dicendi: sic Catoni
153—121. seni comparatus C. Gracchus plenior et uberior, sic Graccho
140—91. politior et ornatior Crassus, sic utroque distinctior et
64—8. urbanior et altior Cicero, Cicerone mitior Corvinus et dulcior et in verbis magis elaboratus. nec quaero quis disertissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiae vultum, sed in illis quoque quos vocatis antiquos plures species deprehendi, nec statim deterius esse quod diversum est, vitio autem maligni- tatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio esse. num dubitamus inventos qui pro Catone Appium Caecum magis mirarentur? satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens nec satis pressus, sed supra modum exultans

1. *ne dividatis:* sav je pređašnji govor imao smisao „ovo vam govorim zato, *ne dividatis.*“

18. 4. *si qua = si quae.* — *horum:* Cicerona i suvremenih. — 5. *temporibus:* ‘za vremena’ prije i poslije Cicerona. — 6. *in medio situs = communis.* — 8. *horridus:* ‘čupav’ a ne uređene, počešljane i namazane kose, *comptus, nitidus.* — 10. *agere = dicere.* — 14. *distinctus:* razlikovan = ‘jasan’. — 15. *mitis = maturus:* ‘zreo’ kao voće ili vino. — 17. *disertissimus: sit.* — 18. *vultus = species:* ‘vrsta’. — 21. *in fastidio esse:* ‘ne račiti se’. — 24. *obtrectator:* ‘kudilac’; prigovaralo se, da je prebujan, *Asianus.* — 25. *exsultare:* ‘iskakivati’ = kao vrela voda. — *satis . . . antiquus:* dakle je već u Ciceronovo doba bila razlika među ‘mladima’ i ‘starima’; Ciceron je bio bujan i naprednjak, a drugi, kao Kalvo, Bruto, bijahu umjereni popul starih rimskih govornika i osobito poput atičkih govornika, te su se općeno zvali i *Attici.*

et superfluens et parum antiquus videretur. legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistulas, ex quibus facile est deprehendere Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque diiunctum; rursusque Ciceronem a Calvo quidem male audisse tamquam solutum et enervem, a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse: sed mox ad singulos veniam; nunc mihi cum universis negotium est.

19. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, qui usque ad Cassium, quem reum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illa vetere atque directā dicendi viā, non infirmitate ingenii nec inscitiā litterarum transtulisse se ad illud dicendi genus contendo, sed iudicio et intellectu; vidit namque, ut paulo ante dicebam, cum condicione temporum et diversitate aurium formam quoque et speciem orationis esse mutandam. facile perferebat prior ille populus, ut imperitus et rudis, impeditissimarum[1] orationum spatia, atque id ipsum laudabat, si dicendo quis

2. *epistulas:* nijesu izdani te ne znamo za njihov sadržaj. — 4. *attritus:* Kalvo je u težnji za čistoćom i jednostavnošću jezika dotle pilio, *limare,* dok nije gotovo do kraja ispilio = ‘preispiljen’. — *otiosus:* ‘dokolan’ = spor; troši se na sitnice pa čovjek ne može dočekati, da dođe na glavnu stvar. — 5. *diiunctus:* ‘raskidan’. — 6. *male audire = vituperari.* — *solutus:* otpasan = ‘raspojas’ radi bujnosti. — *enervis = enervatus:* bez mišicā = ‘mlitav’. — 8. *elumbis:* ‘bez bokova’. — 10. *negotium = res.*

19. 11. *hunc:* naime *Cassium.* — 12. *qui usque ad Cassium: terminum constituunt.* — 13. *reum:* što je krenuo drugim smjerom. — 14. *flexisse ab = deflexisse de.* — 16. *illud: novum.* — 17. *paulo ante:* **18.** — *condicio:* dogovor = pogodba = ‘prilika’. — 18. *aurium = iudicii:* ‘ukusa’. — 20. *impeditissimarum orationum spatia = orationes longas et impeditissimas:* slika je uzeta od vojske, u kojoj ima mnogo *impedimenta.*

[1] Muretus: imperitissimarum.

diem eximeret; iam vero longa principiorum praeparatio et narrationis alte repetita series et multarum divisionum ostentatio et mille argumentorum gradus, et quidquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat; quod si quis odoratus[1] philosophiam videretur et ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in caelum laudibus ferebatur; nec mirum: erant enim haec nova et incognita, et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at hercule pervulgatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam adsistat quin[2] elementis studiorum etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudices, qui vi et potestate, non iure aut legibus cognoscunt, nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec expectandum habent oratorem, dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed saepe ultro admonent atque alio transgredientem revocant et festinare se testantur.

20. Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis suae praefantem, qualia sunt fere principia Cor-

1. *eximere:* izvaditi kao da ga nije ni bilo = 'potratiti'. — *principiorum:* tu se nabrajaju dijelovi govora, kako ih je pomalo stvorila nauka o govorništvu, τέχνη ῥητορική, a to su: 1. *principium* = *exordium* = προοίμιον, gdje treba pripraviti slušaoca, *praeparare*, da bude *benevolus*, *attentus*, *docilis*. 2. *narratio*, *expositio*, διήγησις, gdje se pripovijeda stvar, o kojoj će se govoriti. Uz ovaj dio prislanja se *divisio*, *partitio*, *dispositio*, διάθεσις, raspored na točke, o kojima će se redom govoriti. 3. *argumentatio*, *probatio*, *tractatio*, πίστεις, ἀπόδειξις. 4. *refutatio*, λύσις, pobijanje. 5. *peroratio*, *conclusio*, ἐπίλογος. — 2. *alte repetita series:* 'izdaleka uzet niz'. — *divisiones:* 'točke'. — 4. *aridus:* 'suhoparan'. — *libri:* τέχναι ῥητορικαί. — 5. *odoratus: esse* da je privonjao = 'zavirio u'. — 8. *haec:* pravila o sastavljanju govora. — 10. *placita* = δόγματα: 'načela'. — 11. *cortina:* kotao = ἀψίς = 'polusvod' u sudnici, gdje su stajali manje obrazovani slušaoci. — *adsistere* = *adesse*. — 12. *instructus:* točno 'obrazovan'. — *imbutus:* samo nakvašen = 'donekle upućen'. — 14. *utique:* i kako = svakako = 'osobito'. — 15. *cognoscere* = γιγνώσκειν: 'suditi'. — 16. *tempora:* ne će da dotle čekaju, da govornik svrši onda, kad se njemu hoće.

20. 19. *de infirmitate valetudinis:* bolesnima su svi od prirode skloni.

[1] prvi izdavači: odoratus.
[2] Muretus: qui.

vini? quis quinque in Verrem libros expectabit? quis de[1] exceptione et formulā perpetietur illa immensa volumina,
71. 69. quae pro M. Tullio et Aulo Caecina legimus? praecurrit hoc tempore iudex dicentem, et nisi aut cursu argumentorum aut colore sententiarum aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur dicentem. vulgus quoque adsistentium et adfluens et vagus auditor adsuevit iam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in iudiciis tristem et impexam antiquitatem, quam si quis in scaena[2] Roscii aut Turpionis Ambivii[3] exprimere gestūs velit. iam vero iuvenes et in ipsa studiorum incude positi, qui profectūs sui causa oratores sectantur, non solum audire sed etiam referre domum aliquid inlustre et dignum memoriā volunt, traduntque in vicem, ac saepe in colonias et provincias suas scribunt, sive sensus[4] aliquis argutā et brevi sententiā effulsit, sive locus exquisito et poetico cultu enituit; exigitur[5] enim iam ab oratore etiam poeticus decor,

1. *quinque libros:* to je *actio secunda*, ali ti govori nijesu govoreni na sudu. — 2. *exceptio:* o tome kao i o riječima *formula*, *edictum*, *interdictum* vidi u Kazalu imena kod *Tullius*. — 4. *cursu:* dokaze treba hitro nizati. — 5. *color:* 'šarenilo'; sve blistaju sjajne misli. — *sententia* = γνώμη: 'poslovica', na pr. *prope abest ab infirmitate in qua sola sanitas laudatur* **23.**; *plures tamen bonos proeliatores bella quam pax ferunt* **37.** — *nitor:* slika od uređene i namazane kose. — *cultus:* oprema = 'gizda' = nakićenost. — *descriptio:* 'opis' mjestâ, prizorâ, crtanje značajeva. — 6. *corruptus:* 'podmićen'. — *aversari:* 'odvraćati se od'. — 7. *adsistere:* **19.** — *vagus:* nestalan = 'odlazeći'. — 8. *laetitia:* 'vedrina' vesela lica; tako je vedar i govor, ako je ukrašen. — 9. *tristis:* 'smrknut'. — *impexus:* 'nepočešljan'. — 11. *exprimere:* izraziti = 'oponašati'. — *gestus:* 'kretnja'. — 12. *studiorum:* za govorništvo. — 15. *in vicem:* naizmjence = 'jedan drugomu'. — 16. *sensus* = *verborum comprehensio:* izrečena misao = 'rečenica'. — *argūtus:* jasan = izrazit = 'duhovit'. — 17. *locus: communis* o nekoj općoj misli, na pr. o uzornom govoru u **21.** *oratio . . . commendat;* građu i pravila za takva mjesta obrađuje posebna nauka, τόποι = τοπικά, τοπική. — 18. *decor* = *ornatus:* pristalost = 'ukras'.

[1] umetnuli prvi izdavači.
[2] prvi izdavači: scaenam.
[3] Lipsius: aut Ambivii.
[4] Muretus: in suis.
[5] Lipsius: exigetur = exercitur = exercetur.

non Accii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii et Vergilii et Lucani sacrario prolatus; horum igitur auribus et iudiciis obtemperans nostrorum oratorum aetas pulchrior et ornatior extitit; neque ideo minus efficaces sunt orationes nostrae, quia ad aures iudicantium cum voluptate perveniunt; quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi caemento et informibus tegulis extruuntur, sed marmore nitent et auro radiantur?

21. Equidem fatebor vobis simpliciter me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere. nec unum de populo Canuti aut Atti, de Furnio et Toranio quique alii[1] in eodem valetudinario
82—47. haec ossa et hanc maciem probant: ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una et altera oratiuncula satisfacit. nec dissentire ceteros ab hoc meo iudicio video: quotus enim quisque Calvi in Asitium aut in Drusum legit? at hercle in hominum
58—54. studiosorum manibus versantur accusationes quae in Vatinium inscribuntur[2], ac praecipue secunda ex iis oratio; est enim verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata, ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem ei, quo sublimius et

1. *veternus: morbus* staračka bolest = 'drijemež', kod stvari 'zarđalost'. — *inquinare:* 'uprljati'. — 2. *horum:* prije pomenutih slušalaca. — 6. *quid enim: dicas.* — 7. *rudis:* 'netesan'. — *caementum:* sječen = lomljen 'kamen'. — 8. *marmore:* a ne *caemento.* — 9. *auro:* krovovi su pozlaćeni a nijesu od opeke; treba se sjetiti Neronove kuće, *domus aurea Neronis,* i na Augustove riječi, kojima se hvali, da je Rim primio od opeke a ostavlja ga od mramora, *marmoream se relinquere, quam latericiam accepisset.* — *radiari* = *radiare:* 'odsijevati'.

21. 10. *quibusdam: rebus.* — 12. *unum: dicam, memorabo.* — 13. *de Furnio:* izjednačeno s riječima *de populo* mjesto s *unum.* — *valetudinarium:* 'bolnica'. — 14. *macies:* 'mršavost'. — 15. *libri:* pisani govori. — 17. *Calvi: orationem.* — 19. *accusationes: Calvi.* — 21. *sententia:* u običnom smislu = 'misao'.

[1] Lipsius: alios.
[2] Lipsius: conscribuntur = scribuntur.

cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. quid? ex Caelianis orationibus nempe eae placent, sive universae[1] sive[1] partes[1] earum[1], in quibus nitorem et altitudinem horum temporum agnoscimus; sordes autem illae verborum et hians compositio et inconditi sensus redolent antiquitatem; nec quemquam adeo antiquarium puto, ut Caelium ex ea parte laudet qua antiquus est. concedamus sane C. Caesari, ut propter magnitudinem cogitationum et occupationes rerum minus in eloquentia effecerit quam divinum eius ingenium postulabat, tam hercle quam Brutum philosophiae suae relinquamus: nam in orationibus minorem esse famā suā etiam admiratores eius fatentur. nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite aut
47. Bruti pro Deiotaro rege ceterosque eiusdem lentitudinis ac teporis[2] libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur: fecerunt enim et carmina et in bibliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, sed felicius, quia
76—5. illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam
494. 312. propioribus temporibus natus sit, videtur mihi inter Me-
220—168. 170—94. nenios et Appios studuisse; Pacuvium certe et Accium non solum tragoediis sed etiam orationibus suis expressit: adeo durus et siccus est. oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae nec ossa numerantur, sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris ipsosque nervos rubor tegit et decor commendat. nolo Corvinum insequi, quia

1. *cultius* = *ornatius.* — 2. *nempe:* 'svakako', 9. — 4. *sordes:* prljavosti = 'prostota'. — 5. *hians:* gdje dolazi *hiatus* 'zijev', naime da se sastaju samoglasnici. — *inconditus:* neuređen = 'neumjetan'. — *sensus* = *sententia.* — 11. *philosophiae:* bio je *Academicus.* — 14. *lentitudo:* 'tromost'. — 15. *tepor:* 'mlakost'. — 16. *bibliothecas:* Tacit misli na javne knjižnice, kakve je prvi osnovao Asinije Polion g. 38.; ne govori dakle točno. — 18. *pauciores sciunt:* Cezarove je pjesme August zabranio izdati. — 21. *expressit:* **20.** — 24. *temperatus:* 'topao' a ne vruć, kao na pr. u groznici. — *bonus* = *sanus.* — 25. *torus:* uzglavlje = 'oblina' mišicâ.

[1] Pithoeus: universa parte serum.
[2] Lipsius: temporis.

nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret: videmus[1] enim[1] quam[1] iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit.

22. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum aequalibus suis fuit quae mihi vobiscum est: illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum eloquentiam anteponebat; nec ulla re magis oratores aetatis eiusdem praecurrit quam iudicio; primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem; locosque laetiores attentavit et quasdam sententias invenit, utique in iis orationibus quas senior iam et iuxta finem vitae composuit, id est, postquam magis profecerat usuque et experimentis didicerat quod optimum dicendi genus esset: nam priores eius orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur, raro incalescit; pauci sensus apte[2] et cum quodam lumine terminantur; nihil excerpere, nihil referre possis; et velut in rudi aedificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. ego autem oratorem, sicut locuplētem ac lautum[3] patrem familiae, non tantum eo volo tecto tegi quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet; non ea solum instrui supellectile quae necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu eius et aurum et gemmae, ut sumere in manus, ut aspicere saepius libeat[4]; quaedam vero procul arceantur[5]

1. *laetitia:* **20.** — 3. *animus* = θυμός: srčanost = 'smionost'.
22. 10. *loci:* **20.** — *laetiores:* **20.** — *sententias:* **20.** — 11. *utique:* **19.** — *iuxta:* uz = 'pod'. — 16. *otiosus:* **18.** — *excessus* = *egressio* = *digressio:* 'zastranjivanje'. — *commovere:* 'uzbuditi'. — *incalescere:* 'raspaliti se'. — 17. *sensus:* **20.** — *lumen:* svijetlo = 'sjaj' = sjajna misao. — 18. *referre: domum* **20.** — 20. *locuples:* **5.** — 21. *lautus:* opran = 'čist' a nije prljav, budući da se može bolje urediti. — 25. *apparatus:* naprava = 'uređenje'.

[1] John: viderimus inquam.
[2] Acidalius: opt = opti.
[3] Lipsius; laudatum.
[4] R. Agricola: liceat.
[5] Lipsius: arcentur.

ut iam oblitterata et olentia: nullum sit verbum velut[1] rubigine infectum, nulli sensus tardā et inerti structurā in morem annalium componantur; fugitet foedam et insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo determinet.

23. Nolo inridere rotam Fortunae et ius verrinum et illud tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententiā positum „esse videatur". nam et haec invītus rettuli, et plura omisi, quae tamen sola mirantur atque exprimunt ii qui se antiquos oratores vocant.[2] neminem nominabo, genus hominum significasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos isti, qui Lucilium pro Horatio et Lucretium pro Vergilio legunt; quibus eloquentia Aufidii[3] Bassi aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calvi mirantur. quos more prisco apud iudicem fabulantes non auditores

180—103.
65—8.
95—55.
70—19.
118—67.
116—27.

1. *oblitteratus:* izbrisan = 'zaboravljen'. — *olentia:* kao staro jelo, koje zaudara. — 2. *rubigine infectus:* rđôm osut = 'zarđao'. — *structura* = ἁρμογή: 'vez'. — 3. *insulsus:* neslan = 'bljutav'. — 4. *scurrilitas:* 'lakrdijaštvo'. — 5. *clausula:* zaključak = 'završetak'.
23. 6. *rota Fortunae:* to je primjer za *insulsa scurrilitas* a dolazi u Ciceronovu govoru *In Pisonem* § 22. Konzuli g. 58. *Aulus Gabinius* i *L. Calpurnius Piso* bili su ljuti neprijatelji Ciceronovi i isposlovali su, da je Ciceron bio prognan, a onda su od veselja učinili gozbu, gdje je Gabinije plesao: *cum nudus in convivio saltaret; in quo cum suum illum saltatorium versaret orbem, ne tum quidem Fortunae rotam pertimescebat.* Ciceron je to govorio g. 55. u vijeću pa je htio reći, da Gabinije onda nije slutio, da će mu se sreća okrenuti. — *ius verrinum:* dvostruka šala, jer *ius* = 'pravo + juha', a *verrinum* = 'Verovo + svinjska'; to veli Ciceron u govoru *In Verrem* II 1 § 121. govoreći o tome, kako je poznati *C. Cornelius Verres* krojio pravdu kao *praetor urbanus; verres:* 'nerast'. Međutim Ciceron sam ističe na pomenutom mjestu, da je ta šala bljutava i da su tako o Veru drugi ljudi govorili, a on to samo spominje. — 7. *tertio quoque:* to je malo pretjerano. — *sensu:* **20.** — 8. *sententia:* **20.** — 9. *invitus:* tobože, da mu se ne bi reklo, da je nepravedan ili zloban. — 10. *exprimunt:* **20.** — 12. *utique:* **19.** — 15. *sordere:* 'biti prljav = prost'. — 16. *commentarius:* 'nacrt' govora, koji nije posve izrađen, većinom za školsku potrebu pisan i izdan. — *fastidio:* 'ne rači mi se'. — 17. *fabulantes:* porugljivo mjesto *orantes* ili *agentes.*

[1] Rhenanus: vel.
[2] Lipsius: vocabant.
[3] izdavači: tui fidi.

sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo maesti et inculti illam ipsam, quam iactant, sanitatem non[1] firmitate[1] sed ieiunio consequuntur. porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant quae animi anxietate contingit; parum est aegrum non esse: fortem et laetum et alacrem volo. prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, inlustrate saeculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te, Messala, video laetissima quaeque antiquorum imitantem, et vos, Materne ac Secunde, ita gravitati sensuum nitorem et cultum verborum miscetis, ea electio inventionis, is ordo rerum, ea[2], quotiens causa poscit, ubertas, ea, quotiens permittitur, brevitas, is compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis adfectūs, sic libertatem temperatis, ut, etiamsi nostra iudicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.“

Mesala o uzrocima nazatka u govorništvu.

24. Quae cum Aper dixisset, „agnoscitisne“ inquit Maternus „vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu saeculum nostrum defendit! quam copiose

1. *litigator:* ‘parničar’. — 2. *maestus = tristis:* **20.** — *inculti:* **21.** *cultius.* — *iactare:* nabacivati = ‘isticati’. — 3. *sanitas:* **25.** i *valetudinarium* **21.** — *ieiunium = ieiunitas:* nejelo = ‘uzdržanje’ od onoga, što bi im tobože udilo. — 5. *anxietas:* ‘tjeskobnost’, da se ne bi pokvarili. — 6. *prope abest:* ‘nije daleko’. — 11. *gravitas:* težina = ‘krepkoća’. — *sensuum: sententia* **21.** — *cultus:* **20.** — 14. *decor:* **22.** — *sententia:* **20.** — *planitas:* ravan = ‘jasnoća’, jer se u ravni sve može pregledati. — 11—12. *sensuum ... ordo:* kad govornik hoće da stvori samo 1 govor, treba da obavi peterostruk posao: 1. da skupi građu, *inventio*, εὕρεσις; 2. da građu raspoređa, *dispositio = ordo*, τάξις; 3. da ga izradi, *elocutio*, λέξις; 4. da ga nauči napamet, *memoria*, μνήμη; 5. da ga izreče, *actio*, ὑπόκρισις.

24. 19. *torrens:* ‘bujica’.

[1] Acidalius: infirmitatem.
[2] Wopkens: et.

ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte ab ipsis mutuatus est per quae mox ipsos incesseret! tuum tamen, Messala, promissum immutasse non debet; neque enim defensorem antiquorum exigimus, nec quemquam nostrorum, quamquam modo laudati sumus, iis, quos insectatus est Aper, comparamus; ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri et a vestris philosophis saepe celebrato sumpsit sibi contradicendi partes. igitur exprome nobis non laudationem antiquorum, satis enim illos fama sua laudat, sed causas, cur tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.“

25. Tum Messala: „sequar praescriptam a te, Materne, formam; neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur quos satis constat ante centum annos fuisse: mihi autem de vocabulo pugna non est; sive illos antiquos sive maiores sive quo alio mavult nomine appellet, dummodo in confesso sit eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. ne illi quidem parti sermonis eius repugno, si comminus fatetur plures formas dicendi etiam isdem saeculis, nedum diversis extitisse: sed quomodo inter Atticos ora-

2. *spiritus = animus:* ‘zanos = čuvstvo’. — *mutuari:* ‘posuditi’. — 3. *per quae:* ‘čime’. — *incessere:* ‘nasrtati na’. — 4. *promissum:* **16.** — *immutasse:* svršen glagol. — *debet: Aper.* — 8. *more veteri:* tako su radili grčki mudraci, počevši od Protagore, koji je govorio, da o svakoj stvari imadu dva govora a jedan je drugom suprotan; latinski su mudraci to zvali *consuetudo de omnibus rebus in contrarias partes disserendi.* — 12. *centum et viginti:* **17.** — 13. *effici collegerit:* jedan je izraz zališan.

25. 15. *formam: disputationis.* — 16. *primum:* u svom govoru najprije govori o nazivu *antiqui:* **16.** — *nominis = verbi, vocabuli.* — 18. *parum proprie:* malo osobitim imenom = ‘netočno’. — 19. *maiores = priores.* — 20. *in confesso est:* pasiv za *confitetur.* — 22. *comminus:* u borbi blizu stojeći = ‘spreman navaliti’ na stare; to se tiče riječi *agere enim fortius iam et audentius volo* **18**, a prema tomu je i izraz *repugno* ovdje.

tores primae Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Aeschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem concessu haec oratorum aetas maxime probatur, sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos antecessit, Calvus autem et Asinius et Caesar et Caelius et Brutus iure[1] et prioribus et sequentibus anteponuntur. nec refert quod inter se specie differant, cum genere consentiant; adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Caelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero: omnes tamen eandem sanitatem[2] eloquentiae serunt, ut si omnium pariter libros in manum sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quandam iudicii ac voluntatis similitudinem et cognationem.[3] nam quod in vicem se obtrectaverunt et sunt aliqua epistulis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium sed hominum; nam et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livēre et ceteris humanae infirmitatis vitiis adfici: solum inter hos arbitror Brutum[4] non malignitate nec invidiā, sed simpliciter et ingenue iudicium animi sui detexisse: an ille Ciceroni invideret, qui mihi videtur ne Caesari quidem invidisse? quod ad Ser. Galbam et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit,

1. *primae: partes* prva uloga = 'prvenstvo'. — 3. *haec aetas:* Demostenov vijek. — 4. *probatur = laudatur.* — 7. *quod differant = eos diferre.* — 8. *species genus:* 'vrsta rod'. — *adstrictus = pressus:* **2.** — 9. *numerosus:* u koga se opažaju *numeri* **1.** = 'razgovijetan'. — *amarus:* gorak = 'ljut' u navali. — 12. *serere:* sijati = 'stvarati'. — 15. *se = sibi.* — *obtrectare:* 'kuditi'; ovo ne obara one tvrdnje, da su oni govornici bili složni i srodni. — 18. *solitos: esse.* — 19. *livēre:* 'biti zelen' od zavisti = *invidere.* — *adfici:* okužiti se = 'zalaziti u'. — 21. *ingenue:* slobodno rođena čovjeka dostojno = plemenito = 'iskreno'. — 22. *invidēret:* 'mogaše zavidjeti'. — 24. *agitare:* u glavi **18.** — *destitit: Aper.*

[1] prvi izdavači: si vere.
[2] Rhenanus: sanctitatem.
[3] Beroaldus: cogitationem.
[4] Puteolanus: utrum.

non exigit defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse.

26. Ceterum si omisso optimo[1] illo et perfectissimo genere eloquentiae eligenda sit forma dicendi, malim hercle C. Gracchi impetum aut L. Crassi maturitatem quam calamistros Maecenatis aut tinnitus Gallionis: adeo melius est oratorem vel hirtā togā induere quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. neque enim oratorius iste, immo hercle ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lasciviā verborum et levitate sententiarum et licentiā compositionis histrionales modos exprimant; quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique iactant cantari saltarique commentarios suos; unde oritur illa foeda et praepostera, sed tamen frequens, sicut his clamet, exclamatio, ut oratores nostri tenere[2] dicere, histriones diserte saltare dicantur. equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si iis comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magna

1. *non exigit:* subjekt je cijela predašnja rečenica *quod . . . attinet.* — 2. *adhuc = etiam tum.*

26. 5. *maturitas:* Kraso nije 'žestok' kao mlado vino, koje još vri, nego je 'zreo' = blag. — 6. *calamister:* željezo, kojim se pali kosa = 'kovrčica = vitica'; Mecenat je naime i živio i pisao razmaženo, mekoputno. — *tinnitus:* 'zveka'. — 7. *hirtus:* 'runjav'. — *fucatus:* crveno 'mašten'. — 8. *meretricius:* 'milosnicâ'. — *insignire:* označiti = 'nakaziti'. — 9. *cultus:* **20.** — 10. *actor = orator: qui causas agit = causidicus* **1.** — *lascivia:* 'obijest' u riječima, prelaze u pjesnički govor. — 11. *sententiarum:* **20.** — *compositionis:* ističu se pjesničke vrste, kao da pišu pjesme. — 12. *exprimere:* **20.** — 13. *auditu fas est = audiri licet.* — *laudis loco:* na mjesto hvale = 'kao za hvalu'. — *ingenii loco:* 'kao za dokaz umnosti'. — 14. *iactare:* 'hvastati se'. — *saltari:* kao da su pantomimi. — *commentarii = orationes:* **23.** — 15. *praeposterus:* 'naopak'. — 16. *sicut:* 'kao da'. — *clamet:* kad ljudi onako uzvikuju, onda se čini, da ovim govornicima povlađuju. — 17. *diserte saltare:* budući da plesom tako jasno nasljeduju kao da govore. — 19. *nominare:* **19.**

[1] Puteolanus: opimo.
[2] Lipsius: temere.

*

parte librorum suorum plus vis habeat quam sanguinis: primus enim contempto ordine rerum, omissā modestiā ac pudore verborum, ipsis etiam quibus utitur armis incompositus et studio feriendi plerumque deiectus, non pugnat sed rixatur; ceterum, ut dixi, sequentibus comparatus et varietate eruditionis et lepore urbanitatis et ipsarum virium robore multum ceteros superat, quorum neminem Aper nominare et velut in aciem educere sustinuit. ego autem expectabam, ut incusato Asinio et Caelio et Calvo aliud nobis agmen produceret, plurisque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caesari, singulis deinde singulos opponeremus: nunc[1] detrectasse nominatim antiquos oratores contentus neminem sequentium laudare ausus est nisi in publicum et in commune, veritus credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset; quotus enim quisque scholasticorum non hac sua persuasione fruitur, ut se ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum? at ego non verebor nominare singulos, quo facilius propositis exemplis adpareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia."

27. „Appara te" inquit Maternus „et potius exsolve promissum; neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare

1. *plus vis:* u njega dakle ne sakriva *sanguis = rubor nervos* **21.** — 4. *incompositus:* 'nespretan'. — *deiectus: de statu aut gradu*, kao borac. — 6. *lepor urbanitatis = lepor urbanus:* 'gradska glatkost'. — 7. *ceteros = sequentes.* — 9. *sustinere:* podnijeti = *audere.* — 12. *opponeremus:* kao suparnike u govorništvu. — 13. *detrectasse:* kao svršen glagol, **11.** — 14. *in publicum:* 'općeno'. — 15. *in commune:* 'skupa'. — 16. *scholasticus:* školnik = 'školski govornik'. — 18. *sed plane:* 'ali' ravno = jasno = 'očito'; njima je naime prvi govornik Gabinijan, zatim su oni, a onda istom Ciceron!

27. 22. *exsolvere:* isplatiti = 'izvršiti'. — 23. *promissum:* **16.** *aperiam.* — *colligere* = συλλογίζεσθαι: zaključivati = 'pokazivati'. — 24. *in confesso est:* **25.**

[1] Rhenanus: non.

paulo ante dixisti[1], plane mitior[2] et[2] eloquentiae[2] temporum nostrorum minus[3] iratus, antequam te Aper offenderet maiores tuos lacessendo."

„Non sum" inquit „offensus Apri[4] disputatione; nam nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringat, cum sciatis hanc esse eius modi sermonum legem, iudicium animi citra damnum adfectus proferre."

„Perge" inquit Maternus „et cum de antiquis loquaris, utere antiquā libertate, a qua vel magis degeneravimus quam ab eloquentia."

28. Et Messala: „non reconditas, Materne, causas requiris, nec aut tibi ipsi aut huic Secundo vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes adsignatis proferendi in medium quae omnes sentimus. quis enim ignorat et eloquentiam et ceteras artes descivisse ab illa vetere gloria non inopiā hominum, sed desidiā iuventutis et neglegentiā parentum et inscientiā praecipientium et oblivione moris antiqui? quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in provincias manant. quamquam vestra vobis notiora sunt: ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplinā maiorum circa educandos formandosque liberos pauca praedixero. nam[5] pridem suus

1 *paulo ante:* **15.** — *plane:* **26.** — 3. *maiores tuos:* to su stari rimski govornici, među njima i Mesalin predak *Messala Corvinus,* **20. 21.** — 5. *perstringere:* okrznuti = 'taknuti'. — 7. *citra:* s ove strane = *sine.* — *adfectus:* čuvstvo = 'strast'.

28. 13. *proferre in medium:* iznositi u sredinu = izjaviti = 'očitovati'. — 16. *desidia:* usjelost = 'lijenost'. — 17. *praecipientes = praeceptores.* — 19. *manare:* kapati = 'dopirati'. — 21. *vernaculus = domesticus.* — *quae: vitia.* — 22. *cumulantur = augentur.* — 23. *formare = erudire.* — 24. *pridem = olim.*

[1] umetnuo Haase.
[2] Schele: mitiore eloquentia et.
[3] Nissen: miratus.
[4] Vahlen: a prima.
[5] Weissenborn: iam.

cuique filius, ex casta parente natus, non in cella emptae nutricis sed gremio ac sinu matris educabatur, cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis; eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur. ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum sanctitate quādam ac verecundiā temperabat: sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Caesaris, sic Attiam[1] Augusti matrem praefuisse educationibus ac produxisse principes liberos accepimus. quae disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra et in nullis pravitatibus detorta unius cuiusque natura toto statim pectore arriperet artes honestas, et sive ad rem militarem sive ad iuris scientiam sive ad eloquentiae studium inclinasset, id solum ageret, id universum hauriret.

29. At nunc natus infans delegatur Graeculae alicui ancillae, cui adiungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus nec cuiquam serio ministerio accommodatus: horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in tota domo pensi

1. *cella:* stanica = 'sobica'. — 2. *gremium:* 'krilo'. — *sinus:* 'njedra'. — 6. *suboles:* 'podmladak'. — 8. *cura:* skrb = 'radnja'. — *remissio:* otpuštanje = 'odmor'. — 12. *producere:* 'uzgojiti'. — *principes liberi:* 'carska djeca'. — *accepimus* = *audivimus.* — 13. *sincērus* = *sine cera:* bez voska = neličen = 'čist = iskren'. — 14. *pravitas:* 'opakost'. — *detorquere:* 'iskriviti' = iskvariti. — 15. *arripere:* k sebi grabiti = 'prigrliti'. — 18. *haurire:* 'upiti = usisati'.

29. 19. *delegare:* otpraviti = 'predati'. — 20. *ex omnibus:* dakle se ne pazi na osobite sposobnosti. — 21. *serius:* 'ozbiljan'. — *accommodatus:* priudešen = 'prikladan'. — 22. *error:* 'zabluda' = krivi nazori o životu i ćudoređu. — 23. *rudis:* 'neiskusan'. — *imbuere:* nakvasiti = *implere* kao posudu vinom. — *pensi habere:* 'mariti'.

[1]: Acciam.

habet, quid coram infante domino aut dicat aut faciat. quin etiam ipsi parentes nec probitati neque modestiae parvulos adsuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati, per quae paulatim impudentia inrepit et sui alienique contemptus. iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? quotum quemque invenies qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adulescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? nec praeceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos non severitate disciplinae nec ingenii experimento, sed ambitione salutationum et inlecebris adulationis.

30. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum laboratur; nec in auctoribus cognoscendis nec in evolvenda antiquitate nec in notitia vel rerum vel hominum vel temporum satis operae insumitur; sed expetuntur quos rhetoras vocant; quorum professio quando primum in hanc urbem introducta sit quamque nullam

1. *infans dominus:* 'mladi gospodin'. — 3. *lascivia:* **26.** — *dicacitas:* 'jezičavost'. — 4. *alieni* = *aliorum.* — 5. *peculiaris:* 'osobit', od *peculium:* 'osopština'. — 6. *concipi:* 'začeti se'. — *histrionalis:* 'prema glumcima'. — 7. *studia:* 'strasti za'. — 8. *bonae artes: optimae, ingenuae, honestae, liberales,* 'lijepa umijeća', dostojna slobodnih ljudi. — 10. *excipere:* 'zateći' = slučajno čuti. — 11. *intravimus:* 'uđemo u'. — *nec praeceptores:* učitelji se ravnaju prema roditeljima. — 13. *severitas disciplinae:* 'ozbiljnost nauka' = time što bi ozbiljno poučavao. — *experimento:* time, što bi dokazao, da je uman učitelj. — 14. *ambitio:* obilaženje radi traženja glasa kod izbora = 'ulagivanje'.

30. 15. *transeo* = *omitto, praetereo.* — *prima elementa:* 'prva počela'; to su čitanje, pisanje, računstvo, glazba, a uči to *grammatista* = *litterator.* — 16. *nec:* tim se ističe drugi, viši stepen obrazovanja, gdje se čitaju pisci, *auctoribus cognoscendis,* uče starine, *evolvenda antiquitate,* spoznaje priroda, *notitia rerum,* ljudi i život, *notitia hominum,* i prilike, *notitia temporum,* to jest, tu se uči književnost, povijest, mudroslovlje i nauka o državnom uređenju, a učitelj se zove *grammaticus.* — 17. *evolvere:* odmatati pisani *volumen* = 'proučavati'. — 19. *quos* = *ei quos.* — *rhetoras:* najviši stepen obrazovanja. — *professio:* oglašivanje poučavanja = 'učiteljovanje'.

apud maiores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus[1], referam necesse est animum ad eam disciplinam, quā usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio et in omni genere studiorum adsiduae exercitationes ipsorum etiam continentur libris: notus est nobis utique Ciceronis liber qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte, nam prior commemorationem veterum oratorum habet, sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quandam educationem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse, apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes penitus hausisse; neque iis doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. itaque hercle in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius artis ingenuae scientiam ei defuisse; ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognoverat. ita est enim, optimi viri, ita: ex multa eruditione et plurimis artibus et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur, sed is est orator, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

1. *statim:* **35.** — 2. *referre animum:* svratiti pažnju = 'osvrnuti se'. — 3. *accepimus:* **28.** — 6. *utique:* **19.** — 7. *extrema parte:* § 301—319. — 12. *penitus haurire:* duboko upiti = 'duboko proniknuti u'. — 13. *copia mihi contingit alicuius:* 'mogu do nekoga'. — 16. *geometriae:* pri tom se misli i na računstvo i zvjezdarstvo. — 17. *artis ingenuae:* **29.** — 18. *dialecticae:* stari su razlikovali 3 područja mudroslovlja, διαλεκτική, *pars rationalis*, o zakonima mišljenja, ἠθική, *pars moralis*, o zakonima volje; φυσική, *pars naturalis*, o prirodnim zakonima. — *subtilitas:* **1.** *subtiliter.* — 21. *exundat et exuberat:* 'izvire i previre'. — 23. *cluditur = clauditur.* — 25. *ad persuadendum apte* = πιθανῶς: 'uvjerljivo'.

[1] Gronovius: de curiis.

31. Hoc sibi illi veteres persuaserant, ad hoc efficiendum intellegebant opus esse non ut in rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent, sed ut[1] iis artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto et turpi, de iusto et iniusto disputatur: haec enim est oratori subiecta ad dicendum materia; nam in iudiciis fere de aequitate, in deliberationibus de[2] utilitate[2], in[2] laudationibus[2] de honestate disserimus, ita ut plerumque haec in vicem misceantur, de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam et vim virtutum pravitatemque vitiorum et intellectum eorum, quae nec in virtutibus nec in vitiis numerantur. ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram iudicis vel instiget vel leniat, qui scit, quid ira[3], et[3] promptius ad miserationem impellat, qui scit, quid sit misericordia et quibus animi motibus concitetur. in his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos sive apud invidentes sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum, et prout cuiusque natura postulabit, adhibebit manum et temperabit orationem, parato omni instrumento et ad omnem usum reposito. sunt apud quos adstrictum et collectum et singula statim ar-

31. 3. *declamare:* 'krasnosloviti' izmišljene govore. — 4. *controversiis:* **35.** — 5. *de bonis ac malis:* za *genus deliberativum.* — 6. *de honesto et turpi:* za *genus demonstrativum.* — *de iusto et iniusto:* za *genus iudiciale.* — 13. *intellectus:* 'značenje'. — *eorum quae:* po mišljenju Stoika *sola bona quae honesta, mala quae turpia; potentia, nobilitas ceteraque extra animum neque bonis neque malis adnumerantur* = ἀδιάφορα. — 15. *instigare:* 'poticati'. — 16. *promptus:* izvađen = gotov = 'lak'. — 18. *versatus:* okretan = 'iskusan'. — 19. *infestus = inimicus.* — 21. *vena:* 'bilo', slika od liječnika. — *prout:* prema tome kako = 'kako'. — 22. *adhibere:* primicati = 'pritiskati' kao na ranu. — *temperabit:* kao da miješa lijek — 24. *adstrictus:* 'pritegnut' kao odjeća = *pressus* **2.** — *collectus:* također slika od odjeće.

[1] Puteolanus: ut in.
[2] umetnuo Ursinus.
[3] Jacob: irae.

gumenta concludens dicendi genus plus fidei[1] meretur: apud hos dedisse operam dialecticae proficiet. alios fusa et aequalis et ex communibus ducta sensibus oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos et in omnem disputationem paratos iam locos. dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon iucunditatem; ne Epicuri quidem et Metrodōri honestas quasdam exclamationes adsumere, iisque, prout res poscit, uti alienum erit oratori. neque enim sapientem informamus neque Stoicorum civitatem, sed eum qui quasdam artes haurire[2], omnes libare[3] debet; ideoque et iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammaticē, musicē et geometricē imbuebantur; incidunt enim causae plurimae quidem ac paene omnes, quibus iuris notitia desideratur, plerumque autem, in quibus haec quoque scientia requiritur.

32. Nec quisquam respondeat sufficere ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur. primum autem aliter utimur propriis, aliter commodatis, longeque interesse manifestum est, possideat quis quae profert, an mutu-

1. *meretur* = *consequitur*. — 2. *proficiet* = *proderit*. — *fusus:* razlit = 'širok'. — 3. *aequalis:* ravan = 'miran' kao glatka površina vode. — *sensus* = *sententia:* **21.** — 5. *in omnem disputationem:* naime ako treba *de omni re in utramque partem disputare*, **24.** — *loci:* **20.** — 6. *pugnacitas:* u logičkom prepiranju. — *altitudinem:* radi zanosna, pjesničkoga govora. — 7. *iucunditatem:* zato su ga i zvali Ἀττικὴ μέλιττα ili Μοῦσα. — 8. *exclamatio:* čuvstveno i kratko poput uzvika izrečena ćudoredna misao = 'rijek = rečenica'; od Epikura se pominje čitava zbirka takvih rečenica pod imenom Κύριαι δόξαι 'glavne misli'. — 9. *alienus:* tuđ = 'neprikladan'. — 10. *Stoicorum civitatem:* Stoici su gojili jednostrano samo logiku, *dialectica*. — 11. *quasdam:* govornička. — *haurire:* **28.** — *libare* = *degustare*. — 13. *grammaticē:* prema γραμματική mjesto *grammaticā*. — *imbui:* 'uputiti se u', **19.** — 16. *haec scientia: grammaticae musicae geometriae*.

32. 17. *ad tempus:* za svaku priliku = 'svaki put'. — 19. *commodare:* 'posuditi'. — *longe* = *plurimum* = *maxime*.

[1] Puteolanus: fidem.
[2] Lipsius: audire.
[3] Bekker: liberaliter.

etur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet et excellit, idque non doctus modo et prudens auditor sed etiam populus intellegit ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiae numeros isse, ut denique oratorem esse fateatur; quem non posse aliter existere nec extitisse umquam confirmo, nisi eum, qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit. quod adeo neglegitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum huius[1] quoque quotidiani sermonis foeda ac pudenda vitia deprehendantur; ut ignorent leges nec teneant senatus consulta, ius civitatis ultro derideant, sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam velut expulsam regno suo, ut, quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, paene dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis discatur. ergo hanc primam et praecipuam causam arbitror, cur[2] in tantum ab eloquentia antiquorum oratorum recesserimus. si testes desiderantur, quos potiores nominabo quam apud Graecos Demosthenem,

5. *legitime:* 'prema propisima'. — *numerus* = *gradus:* **1.** — 10. *actio:* **17.** — 11. *pudendus:* 'postidan'. — 12. *leges consulta:* pored ovoga dvoga još su izvori građanskoga prava sudačke presude, *res iudicatae;* shvaćanje pravnikâ, *iuris peritorum auctoritas;* naredbe poglavarâ, *edicta magistratuum;* običaj, *mos;* pravno osjećanje, *aequitas*. — *teneant: memoriā*. — 13. *ius civitatis* = *ius publicum:* 'državno pravo'. — *ultro* = *insuper*. — 14. *prudentium:* koji znadu zakone ćudoređa. — *penitus:* unutra = duboko = 'posvema'. — *reformidare:* bojati se = 'zazirati od'. — 15. *sensus:* 'misao' u značenju duhovita misao. — *angustus:* uzak = 'tijesan' = nejasan, protivno *planus* = *planitas* **23.** — *sententia:* **20.** — 17. *comitatu: ceterarum artium*. — 18. *amputare:* 'obrezati' kao lozu. — *apparatu:* po opremi, kićenosti. — *honore:* po pratnji. — 19. *sine ingenuitate:* kao da je robinja. — *sordidus:* 'prljav' = prost. — 20. *artificium:* 'obrt'.

[1] Halm: ius = vis.
[2] umetnuo Puteolanus.

quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriae proditum est? et Cicero his, ut opinor, verbis refert, quidquid in eloquentia effecerit, id se non rhetorum sed Academiae spatiis consecutum. sunt aliae causae, magnae et graves, quas a vobis aperiri aequum est, quoniam quidem ego iam meum munus explevi, et quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi, quos[1], si forte haec audiverint, certum habeo dicturos me, dum iuris et philosophiae scientiam tamquam oratori necessariam laudo, ineptiis meis plausisse."

33. Et Maternus „mihi quidem" inquit „susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, ut incohasse tantum et velut vestigia ac lineamenta quaedam ostendisse videaris. nam quibus instrui veteres oratores soliti sint dixisti, differentiamque nostrae desidiae et inscientiae[2] adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera expecto, ut quem ad modum ex te didici, quid aut illi scirent aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus iuvenes iam et forum ingressuri confirmare et alere ingenia sua soliti sint; neque enim solum[3] arte et scientiā sed longe magis facultate et usu[4] eloquentiam contineri, nec tu puto abnues, et hi[5] significare vultu videntur."

Deinde cum Aper quoque et Secundus idem adnuissent, Messala quasi rursus incipiens: „quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique

3. *refert:* u djelu *Orator* § 12. — 4. *spatia:* šetališta = 'trijemovi'. — 6. *munus:* 'zadaća'. — 10. *ineptiae:* nespretnosti = 'ludorije'.

33. 15. *desidia:* **28.** — 22. *facultas:* mogućnost = 'vještina'. — 23. *abnuere:* 'odbiti' klimanjem. — *significare:* da također ne odbijaju. — 24. *adnuere:* 'pristati na'.

[1] Pithoeus: quod.
[2] Rhenanus: scientiae.
[3] Dronke: dum.
[4] umetnuo Tyrwhitt.
[5] Rhenanus: ii.

soliti sint, persequar nunc exercitationes eorum. quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas[1] aut[1] tam varias res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati usus[2] eloquentiae accedat. per quae colligitur eandem esse rationem et percipiendi quae proferas, et proferendi quae perceperis. sed si cui obscuriora haec videntur isque scientiam ab exercitatione separat, illud certe concedet, instructum et plenum his artibus animum longe paratiorem[3] ad eas exercitationes venturum quae propriae esse[4] oratorum videntur.

34. Ergo apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et eloquentiae parabatur, imbutus iam domesticā disciplinā, refertus honestis studiis deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obtinebat; hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse sive in iudiciis sive in contionibus adsuescebat, ita ut altercationes quoque excipere et iurgiis interesse, utque sic dixerim, pugnare in proelio disceret. magnus ex hoc usus multumque constantiae, plurimum iudicii iuvenibus statim contingebat, in media luce studentibus atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et iudex respuat et adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. igitur verā statim et incorruptā

2. *percipere:* **2.** *excipere.* — 3. *reconditus:* sakrit = 'dubok'. — 4. *meditatio* = μελέτη. — 5. *colligitur* = *intellegitur.* — *ratio* = μέθοδος: 'postupak'.

34. 12. *imbutus:* **19. 31.** — *domestica disciplina:* **28.** *nam pridem . . . hauriret.* — 13. *refertus:* nakljukan = 'nakrcan'. — *honestis studiis:* **30—32.** — 17. *altercatio:* 'prepiranje'. — 18. *iurgium:* 'pravdanje'; protivnici se nadbijaju kratkim pitanjima i odgovorima. — *dixerim* = *dicam.* — 20. *in media luce:* ne u tami školske sobe. — 21. *discrimen* = *periculum.* — 22. *quo minus* = *quin.* — 23. *respuere:* otpljunuti = 'odbiti'. — *exprobrare:* 'prigovoriti'. — 24. *advocatus:* **1.**

[1] prvi izdavači: aut reconditas.
[2] Acidalius: vis = ius.
[3] Lipsius: parate = paratu = aperte.
[4] Agricola: et.

eloquentiā imbuebantur; et quamquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem aetatis patronos in plurimis et causis et iudiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex qua facile deprehenderent, quid in quoque vel probaretur vel displiceret. ita nec praeceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiae, non imaginem praestaret; nec adversarii et aemuli ferro, non sudibus dimicantes; nec[1] auditorium semper plenum, semper novum ex invidis et faventibus, ut nec[2] male[2] nec bene dicta dissimularentur. scitis enim magnam illam et duraturam eloquentiae famam non minus in diversis subselliis parari quam suis; inde quin immo constantius surgere, ibi fidelius corroborari. atque hercule sub eius modi praeceptoribus iuvenis ille de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator iudiciorum, eruditus et adsuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notae leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo contionum, saepe cognitae populi aures, sive accusationem susceperat sive defensionem, solus statim et unus cuicumque causae par erat. nono decimo aetatis
119. 77. anno L. Crassus C. Carbonem, uno et vicesimo Caesar
54. Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem,
58. non multum aetate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt, quas hodie quoque cum admiratione legimus.

2. *patronus:* **1.** — 4. *aurium = iudicii:* **19.** — *habere copiam aurium:* imati priliku do ukusa = 'moći spoznati ukus'. — *ex qua: copia* 'iz čega'. — 7. *facies imago:* 'slika prilika'. — 8. *et aemuli: deerant.* — *sudibus:* 'kolcima' = *rudibus;* to su štapovi za vježbu u mačevanju = 'vučci'. — 9. *nec auditorium: deerat.* — 11. *dissimulari:* zatajiti se = 'biti neopažen'. — 12. *diversis subselliis:* to jest od protivnika se može više naučiti. — 13. *surgere: famam;* slika je od biljke, koja raste uvis. — 20. *solus:* a nije trebalo da ga za tu parnicu pouči kakav vještak, *pragmaticus.* — 21. *unus:* bez drugih tužiteljâ i branitelja. — *nono decimo:* uistinu u 21. godini. — 22. *uno et vicesimo:* uistinu u 23. g.

[1] Schele: sed.
[2] umetnuo Agricola.

35. At nunc adulescentuli nostri deducuntur in scholas[1] istorum[1], qui rhetores vocantur, quos paulo ante
93. Ciceronis tempora extitisse nec placuisse maioribus no-
92. stris ex eo manifestum est, quod a[2] Crasso et Domitio censoribus cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiae iussi sunt. sed ut dicere institueram, deducuntur in scholas, in[3] quibus non facile dixerim utrumne locus ipse an condiscipuli an genus studiorum plus mali ingeniis adferant. nam in loco nihil reverentiae, sed in quem nemo nisi aeque imperitus intrat; in condiscipulis nihil profectūs, cum pueri inter pueros et adulescentuli inter adulescentulos pari securitate et dicant et audiantur; ipsae vero exercitationes magnā ex parte contrariae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, suasoriae et controversiae; ex his suasoriae quidem etsi, tamquam plane leviores et minus prudentiae exigentes, pueris delegantur, controversiae robustioribus adsignantur, quales, per fidem, et quam incredibiliter compositae! sequitur autem, ut materiae abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur: sic fit, ut tyrannicidarum praemia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia

35. 2. *quos:* misli na latinske učitelje govorništva. — 5. *cludere:* **30.** — *ait Cicero:* u djelu *De oratore* III § 94. — *ludus:* 'škola'. — 9. *sed = sed talis.* — 10. *intrat:* očekivali bismo *intret.* — 12. *pari securitate:* jer napredniji ne mogu prosuđivati i poučavati mlađe. — 13. *contrariae:* svrsi, za koju su = 'beskorisne'. — *nempe enim:* 'ta naime'. — 14. *suasoriae: orationes* 'svjetovanja' = nagovaranja iz vrste govorâ, koja se zove *genus deliberativum*, o izmišljenom predmetu. — 15. *controversia:* 'prepirka' za *genus iudiciale.* — *quidem* = μέν. — *etsi delegantur:* 'premda se zadaju'; to je neka isprika ali nije potpuna, dok se *controversiae* ne mogu nikako ispričati. — 16. *plane:* **26.** — 19. *declamatio quoque: abhorrens a veritate.* — 20. *tyrannicidarum praemia:* prepire se o tome, treba li ubilce silnikâ kazniti ili nagraditi. — 21. *vitiare:* oskvrniti = 'zavesti'. — *vitiatarum electiones:* o tome, što je zavedenim djevojkama bolje odabrati, naime da ih zavodnik uzme ili da bude pogubljen. — *pestilentiae remedia:* smije li se kao sredstvo protiv kuge dopustiti ljudska žrtva.

[1] Haupt: seni scholasticorum.
[2] Michaelis: M.
[3] umetnuo Schurzfleisch.

aut incesta matrum, aut quidquid in schola quotidie agitur, in foro vel raro vel numquam, ingentibus verbis prosequantur; cum ad veros iudices ventum . . .

Materno: nazadak u govorništvu = napredak u uljuđenosti.

36. . . . rem cogitare, nihil humile vel abiectum eloqui poterat. magna eloquentia, sicut flamma, materiā alitur et motibus excitatur et urendo clarescit. eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae compositā et quietā et beatā re publicā tribui fas erat, tamen illā perturbatione ac licentiā plura sibi adsequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat: hinc leges adsiduae et populare nomen, hinc contiones magistratuum paene pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum et adsignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et adsidua senatūs adversus plebem certamina; quae singula etsi distrahebant rem publicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam et magnis cumulare praemiis videbantur, quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius ho-

1. *incestum:* 'grijeh'. — 3. *prosequi: verbis* pratiti = 'prikazivati'. — *cum ventum est:* 'kad se dođe'.

36. 5. *poterat:* čini se, da je govor o Demostenu. — 6. *motus:* kod ognja 'mahanje', kod govorništva 'buna' = 'pokretanje'. — *urendo:* ne *ardendo.* — *clarescit* = *fit clara:* o ognju 'jasan', o govorništvu 'slavan' = 'biva sjajna'. — 7. *provehere:* naprijed voziti = 'unaprijediti'. — 10. *illā:* prije carstva, za republike. — 11. *omnibus: rebus.* — 13. *erranti:* u tome, uz koga bi pristao. — 14. *leges:* zakoni = 'predlaganja zakonâ', kojima su pojedinci nastojali omiljeti puku. — *populare nomen:* ime prijatelj puka = 'težnja za imenom prijatelj puka'. — *contio* = *oratio.* — 16. *adsignatae:* 'doznačena' neprijateljstva kao državno zemljište ili kao baština i to cijelim kućama; to jest naraštaj za naraštajem bijaše s nekim u neprijateljstvu. — 17. *proceres* = *nobiles.* — 20. *cumulare:* 'obasipati'.

nores adsequebatur, tanto magis in ipsis honoribus collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat[1]; hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant; hos et praeturae et consulatus vocare ultro videbantur; hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. quin immo sibi persuaserant neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate aut tueri conspicuum et eminentem locum: nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur; cum parum esset in senatu breviter censere, nisi qui ingenio et eloquentiā sententiam suam tueretur; cum in aliquam invidiam aut crimen vocati sua voce respondendum haberent; cum testimonia quoque in publicis non absentes nec per tabellam dare, sed coram et praesentes dicere cogerentur: ita ad summa eloquentiae praemia magna etiam necessitas accedebat; et quomodo[2] disertum haberi pulchrum et gloriosum, sic[2] contra mutum et elinguem videri deforme habebatur.

37. Ergo non minus rubore quam praemiis stimulabantur[3], ne clientulorum loco potius quam patronorum numerarentur, ne traditae a maioribus necessitudines ad alios transissent, ne tamquam inertes et non suffecturi

4. *parabat: sibi.* — *clientelis:* kao *patroni,* **3.** — 5. *magistratus:* da ne budu tuženi *de repetundis.* — 7. *ultro* = *per se.* — 11. *tueri:* braniti = 'zadržati'. — 13. *censere* = *sententiam dicere.* — 15. *sua voce: non advocati voce.* — *respondendum haberent* = *respondere deberent.* — 16. *publicis: iudiciis.* — 17. *per tabellam:* 'pismeno'. — *coram:* 'glavom'. — 20. *mutus:* 'nijem'. — *elinguis:* 'bez jezika'. — 21. *deforme* = *turpe.*

37. 22. *rubor* = *pudor.* — 24. *necessitudo:* poznanstvo = 'sveza'. — 25. *transissent:* mjesto *transirent,* da se izreče svršena radnja. — *non suffecturus:* koji ne će doteći = 'nesposoban'.

[1] Pithoeus: probabat.
[2] Acidalius: commoda . . . sed.
[3] Rhenanus: stipulabantur.

honoribus aut non impetrarent aut impetratos male tuerentur. nescio an venerint in manus vestras haec vetera, quae et in antiquariorum bibliothecis adhuc manent et cum maxime a Muciano contrahuntur ac iam undecim, ut opinor, Actorum libris et tribus Epistularum composita et edita sunt: ex his intellegi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curaeque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum. his accedebat splendor reorum et magnitudo causarum, quae et ipsa plurimum eloquentiae praestant; nam multum interest, utrumne de furto aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis et civibus[1] trucidatis. quae mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus est, in quo nihil tale patimur, ita cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam subministrabant; crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et inlustrem orationem efficere potest nisi qui causam parem invenit. non, opinor, Demosthenem orationes inlustrant quas adversus tutores suos composuit;
81. nec Ciceronem magnum oratorem P. Quintius defensus
62. 63. 52. aut Licinius Archias faciunt: Catilina et Milo et Verres
70. et Antonius hanc illi famam circumdederunt. non quia
44—43. tanti fuit rem publicam malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed, ut subinde

1. *tueri:* paziti na čast službe = dostojno 'vršiti'. — 2. *vetera: scripta* 'stare isprave'. — 4. *cum maxime:* kad se najvećma sabiru = 'poglavito'. — 5. *Acta:* 'Radovi' to jest spisi o tome, što se radilo na pr. u vijeću, *acta senatus*, u skupštini, *acta populi;* tu su bili zabilježeni i govori. — 7. *viribus et armis:* kao *duces.* — 9. *procerum:* **36.** — 14. *formula:* **20.** — 23. *tutores:* Ἄφοβος i Δημοφῶν i Θηριππίδης prevarili su Demostena kao skrbnici za 14 talanata. — 27. *tanti est:* 'toliko vrijedi' = tako je korisno. — 28. *subinde:* odmah zatim = 'ponovo'.

[1] Puteolanus: comitibus.

admoneo, quaestionis meminerimus, sciamusque de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquietis temporibus extitit. quis ignorat utilius ac melius esse frui pace quam bello vexari? plures tamen bonos proeliatores bella quam pax ferunt. similis eloquentiae condicio; nam quo saepius steterit tamquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quoque maior adversarius et acrior qui pugnas sibi ipsas desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitatus criminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secura velint.

38. Transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum, quae etsi nunc aptior est veritati[1], eloquentiam[2] tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur et liberae comperendinationes erant et modum dicendo sibi quisque sumebat et numerus neque dierum neque patronorum
52. finiebatur. primus haec tertio consulatu Cn. Pompeius adstrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen, ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur; apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint, quod maius argumentum est quam quod causae centumvirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Caelii

2. *loqui: nos.* — 5. *steterit: orator.* — 9. *crimen:* u značenju *discrimen*, jer opasnost i dolazi ovdje od krivnje. — *in ore agere* = *esse:* biti u ustima = 'biti slavljen'. — 10. *secura:* svatko se uklanja opasnosti na sudu i inače, a divi se onome, koji ih se ne boji.

38. 15. *comperendinatio:* 'odgoda' na prekosutra, *perendie.* — 16. *numerus patronorum:* moglo je biti do 4—6 branitelja. — *patronus:* **1.** — 17. *Pompeius:* u zakonu *lex Pompeia de ambitu.* — 18. *adstrinxit:* tužitelj je smio govoriti 2 sata, a branitelj 3. — 19. *in foro:* a ne u zatvorenoj dvorani, *auditoria et tabularia*, **39.** — *legibus:* a ne *vi et potestate* **19.** — — *apud praetores:* a sad *in senatu, apud principem* **5.** — 20. *apud quos: praetores.* — 22. *causae centumvirales:* **7.** — 23. *obruere:* zatrpati = 'zasjenjivati'.

[1] Agricola: ita erit.
[2] Agricola: eloquentia.

*

neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii, quae pro heredibus Urbiniae inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitae, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et adsidua senatus tranquillitas et maxima principis disciplina ipsam quoque eloquentiam sicut omnia pacaverat.

39. Parvum et ridiculum fortasse videbitur[1] quod dicturus sum; dicam tamen, vel ideo ut rideatur: quantum humilitatis putamus eloquentiae attulisse paenulas istas, quibus adstricti et velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus iam fere plurimae causae explicantur? nam quomodo nobiles equos cursus et spatia probant, sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quin immo curam et diligentis stili anxietatem contrariam experimur, quia saepe interrogat iudex, quando incipias, et ex interrogatione eius incipiendum est; frequenter probationibus et testibus silentium patronus indicit. unus inter haec dicenti aut alter adsistit, et res velut in solitudine agitur: oratori autem clamore plausuque opus est et velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cum clientelae quoque ac tribus et municipiorum etiam legationes ac pars Italiae periclitantibus

1. *liber:* izdan govor. — 4. *habitae:* ovo se slaže s *quae* mjesto da stoji *habitis* prema *orationibus*. — 6. *disciplina:* car je pazio na red kao redar. **39.** 10. *paenula:* 'kabanica', koja je putno odijelo, mjesto toge. — 11. *fabulari:* **2.** — 12. *auditorium:* zatvorena 'dvorana'. — 13. *tabularium:* 'pismohrana' = arhiv. — 14. *explicantur:* jer su parnice zamršene. — 15. *probare:* 'vrsnim pokazati'. — 17. *stilus:* pisaljka = pero = 'pisanje'. — 18. *contrariam:* ne koristi nam, jer sudac ne da govoriti, kako bi i koliko bi govornik htio. — *quando incipias:* kada ćeš početi o samoj stvari govoriti. — 20. *patronus:* ako želi što prigovoriti. — 21. *adsistit:* kao slušalac, **19.** — 25. *coartare:* 'stijesniti' = tijesnim učiniti mnoštvom. — *clientelae:* **3.**

[1] Ursinus: videtur.

adsisteret, cum in plerisque iudiciis crederet populus Romanus suā interesse quid iudicaretur. satis constat C. Cornelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. Vatinium concursu totius civitatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. itaque hercle eius modi libri extant, ut ipsi quoque, qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur.

40. Iam vero contiones adsiduae et datum ius potentissimum quemque vexandi atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum ne a Publio quidem Scipione aut L. Sulla aut Cn. Pompeio abstinerent, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque, ut histriones, auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! non de otiosa et quieta re loquimur, et quae probitate et modestiā gaudeat: sed est magna illa et notabilis eloquentia alumna licentiae, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine severitate[1], contumax, temeraria, adrogans, quae in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimae leges traduntur; nec Macedonum quidem ac Persarum aut ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus: Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores extiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. nostra

7. *libri:* izdani govori iz onih parnica. — *ipsi qui egerunt:* pored onih, koje su branili ili tužili. — 8. *censeantur* = *aestimentur*.

40. 14. *auribus* = *iudicio:* kako je narod o njima sudio, tako su i govornici udarali. — 20. *contumax:* 'uporan'. — 25. *certo imperio: unius hominis.* — 26. *Rhodii quidam:* na pr. Ciceronov učitelj *Molo*. — 28. *imperiti:* laskavo za 1 vladara, za cara Vespazijana. — *dixerim* = *dicam*.

[1] Pithoeus: servitute.

quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in iudiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam, sicut indomitus ager habet quasdam herbas laetiores[1], sed nec tanti rei publicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges, nec bene formam eloquentiae Cicero tali exitu pensavit.

41. Sic quoque quod superest antiqui[2] oratoribus fori[2], non emendatae[3] nec usque ad votum compositae civitatis argumentum est: quis enim nos advocat nisi aut nocens aut miser? quod municipium in clientelam[4] nostram venit nisi quod aut vicinus populus aut domestica discordia agitat? quam provinciam tuemur nisi spoliatam vexatamque? atqui melius fuisset non queri quam vindicari. quod si inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator sicut inter sanos medicus. quomodo inde minimum usūs minimumque profectūs ars medentis habet in iis gentibus, quae firmissimā valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur, sic minor oratorum horum obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis paratos. quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi[5] cito consentiant? quid multis apud populum

2. *se conficere:* ubijati se = 'zatirati se'. — 5. *modus:* poglavari nijesu govornike obuzdavali. — 6. *laetus:* obilan = 'bujan'. — 7. *tanti fuit:* **37.** — 8. *leges:* prijedlozi Grakhâ, koji su bili uzrok nemirima u državi i njihovoj smrti. — *formam:* da je bio blaži, mirniji govornik, ne bi bio onako udarao na Antonija i njemu za volju od triumvirâ bio smaknut. — 9. *pensare* = *compensare:* nadoknaditi = 'platiti'.

41. 10. *sic:* kao što je sada, za carstva. — 11. *ad votum:* do želje = 'kako je željeti'. — 17. *vindicari* = *puniri: nocentes.* — 19. *inde:* odatle 'zato'. — 22. *horum:* današnjih. — **24.** *sententiae:* 'kazivanja mnijenja'.

[1] Rhenanus: latiores.
[2] Spengel: antiquis . . . forum.
[3] Lipsius: emendare.
[4] Pithoeus: civitatem.
[5] Rhenanus: optima.

contionibus, cum de re publica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? credite, optimi et in quantum opus est disertissimi viri, si aut vos prioribus saeculis aut isti quos miramur his nati essent, ac deus aliquis vitas ac vestra tempora repente mutasset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentia neque illis modus et temperamentum defuisset: nunc, quoniam nemo eodem tempore adsequi potest magnam famam et magnam quietem, bono saeculi sui quisque citra obtrectationem alterius utatur."

Rastanak.

42. Finierat Maternus, cum Messala: „erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus." „fiet" inquit Maternus „postea arbitratu tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de iis rursus conferemus." ac simul adsurgens et Aprum complexus „ego" inquit „te poetis, Messala autem[1] antiquariis criminabimur." „at ego vos rhetoribus et scholasticis" inquit. cum adrisissent, discessimus.

1. *contiones* = *orationes.* — 3. *parce* = *mediocriter:* prestupci su rijetki i neznatni. — 4. *invidiosis* = *odium moventibus.* — 5. *cognoscens* = γιγνώσκων: **19.** — 10. *temperamentum* = *temperantia:* 'umjerenost' = smisao za *modus.* — 13. *citra* = *sine:* **27.** — *obtrectatio:* 'kuđenje'.

42. 18. *conferre* = *colloqui.*

[1] Weissenborn: eum.

KNJIŽEVNI DODATAK.

Dialogus de oratoribus.

Već je Tacitov savremenik *M. Fabius Quintilianus* pisao o uzrocima, zašto govorništvo propada, *de causis corruptae eloquentiae*, pa je nalazio, da su tome krive nove škole za govornike, u kojima se učenici priučavaju na govore nespretne po sadržaju i obliku. To je ponukalo Tacita, da raspravi isti predmet na široj podlozi. Djelu je dao oblik razgovora i to na način Aristotelov, *Aristotelio more*, to jest, ne raspravlja se kao kod Platona u kratkim pitanjima i odgovorima nego u dužim govorima. Prikazuje tako, kao da samo ponavlja tuđi razgovor prijatelju svome Fabiju Justu, naime kako su se razgovarali o tome predmetu prvaci među tadašnjim govornicima, *Marcus Aper*, *Iulius Secundus*, *Curiatius Maternus*, koji je ostavio govorništvo i zavolio pjesništvo, i *Vipstanus Messala*. Kao učenik bio je i Tacit kod toga razgovora, a bilo je to u drugoj polovini g. 74. Međutim je djelo pisao mnogo kasnije, poslije smrti Domicijanove, u isto nekako vrijeme, kad i Agrikolu i Germaniju, dakle kao zreo muž, pa prema tome i veli, da je onaj razgovor slušao kao *iuvenis admodum*, 1. Djelo je pisano drukčijim jezikom nego ostala Tacitova djela, pa su zato neki mislili, naročito prvi izdavači kao *Beatus Rhenanus* 1519. i *Justus Lipsius* 1574., da to nije Tacitovo djelo ili da ga nije mogao napisati gotovo u isto doba kad Agrikolu i Germaniju. Pa ipak jezik je ovoga djela sličan jeziku ostalih djela, a inače je pisano jezikom, koji se kao ustalio za ovu književnu vrstu, počevši od Cicerona, koji je pisao slična djela, na pr. *De oratore* i pomenuto djelo *Hortensius*. Djelo je u sredini okrnjeno, između 35. i 36. poglavlja izgubljeno je do 6 stranica. Time se izgubio završetak govora Mesalina i početak Maternova. Neki učenjaci misle drukčije. Po Maternovim riječima Mesali *16: nam et ego et Secundus exequemur eas partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quam nobis reliquisse*, drži se, da je i Sekundo duže govorio. Prema tomu bi Sekundov govor bilo ono u 36—40. do riječi *non de otiosa*, to jest, u poglavlju 40. bilo bi djelo također okrnjeno. Ali se ipak čini, da tako nije. Sav se dio od 36—42. može dati jednom licu, to jest Maternu;

Maternovo obećanje u 16. nije se trebalo točno ispuniti. Sekundo se i onako označuje samo kao *iudex* u prepirci, pa i to on otklanja, 5. Sva lica, koja su govorila, to jest Apro, Materno i Mesala, imaju nešto da kažu na rastanku, samo Sekundo šuti, dakle nije ni govorio, 42.

Sadržaj.

1— 2. Pristup.
3— 5. Sastanak kod Materna.
5—10. Apro hvali govorništvo.
11—13. Materno hvali pjesništvo.
14—16. Dolazi Mesala.
16—23. Apro o razvoju i napretku govorništva.
24—35. Mesala o uzrocima nazatka u govorništvu.
36—41. Materno: nazadak u govorništvu = napredak u uljuđenosti.
42. Rastanak.

Glavne su misli izrečene u govorima i čine zaokruženu cjelinu. Apro je kao posljednji sijevak nekadašnje slave govorničke; vijek je govorništva prošao, zato je najpametnije ostaviti se govorništva i baviti se pjesništvom, kako to Materno činom i riječju pokazuje. Apro doduše nastoji pokazati primjerima iz povijesti govorništva, da je neopravdano govoriti o starima i mladima, o savršenstvu i propadanju govorništva: kako svuda, tako i u govorništvu treba znati, da se ono razvija, mijenja prema duhu vremena; svaki vijek ima svoju vrstu govorništva, koja je za nj najbolja. To je umno opažanje i istinito, ali ipak krivo ima Apro, što misli, da je razvoj isto što napredak. Ako se poredi govorništvo raznih vijekova, onda se smije i može govoriti, da je jedno bolje a drugo gore. Uzroke, po kojima se govorništvo razvilo i to na gore, pominje Mesala: kriva je odgoja u kući, zlo obrazovanje i zanemareno i nespretno vježbanje za govornika. Tima uzrocima ima također uzrok: državne su prilike drukčije. Govorništvo više nema prave svrhe, ne odlučuje kao prije u skupštinama i na sudu; zato se i jest izrodilo u puko školsko nadmudrivanje, kao vježba duha; zato je i priprava za nj zanemarena. Ipak ne treba žaliti za govorništvom: u dobro uređenoj državi i ne treba ga! To je u jednu ruku velika pohvala za carstvo — dakako za dobro carstvo — u drugu je ruku dubokoumna misao. Govorništvo je stvorila rđavština ljudi: kad ne bi bilo zločinâ, ne bi nikoga trebalo tužiti ni braniti, upravo kao što zdravu čovjeku ne treba liječnika. Jednako bismo mogli i danas reći: kad bi ljudi bili savršeni, ne bi nam trebalo sudova, odvjetnikâ,

redarstva, vojske, topova i oklopnjačâ i mnogo čega drugoga. Svega toga ne bi trebalo — ali čime bismo onda život ispunili? Beza zla čini se da bi i dobro izgubilo svoj čar. Svakako je propašću govorništva mnogo duševnih sila spulano.

Tacit se ugledao kod ovoga posla u slična djela Ciceronova, naročito u pomenuto djelo *Hortensius;* nadalje se razbira, da je u onome dijelu, gdje govori o odgoji djece, imao za uzor mudraca Hrisipa, Χρύσιππος; to se vidi iz Plutarhova djela περὶ παίδων ἀγωγῆς, koji se također ugledao na Hrisipa.

KAZALO IMENÂ.

A.

Academia = Ἀκαδήμεια, gaj s vježbalištem Ateni na sjeveru, posvećen heroju Akademu, Ἀκάδημος. Ondje je bilo puteva, tratine i debela hlada od stoljetna rašća i mnogo svetišta. Tu je Platon poučavao svoje učenike; zato se oni i zovu *Academici;* 32. 31. 30.

Accius = *L. Accius,* oko 170—94., najbolji rimski tragik. Od njega se pominje do 50 naslova tragedijâ, i to prerađenih grčkih; među njima su i 2 izvorne rimske: *Brutus* o izgonu Tarkvinijevaca, i *Aeneadae* o tome, kako se za domovinu žrtvovao *P. Decius Mus* kod Sentina g. 295. Za primjer ćemo pomenuti odlomak[1] iz drame *Philocteta* o Odiseju:

inclúte, parvâ prodíte patriâ
nomíne celébri claróque poténs
pectóre, Achivís classíbus ductór,
gravis Dárdaniis gentíbus ultór,
Laértiadé!

Osim toga pjevao je Akcije o gospodarstvu u djelu *Praxidica* — naslov je od Demetrine kćeri Πραξιδίκη — a prema Hesiodovu djelu Ἔργα zvalo se to djelo i *Parerga.* Zatim je pisao nauk o pjesništvu u djelu *Didascalicon libri* i u *Pragmaticon libri.* Akcije je također htio popraviti rimski pravopis te je predlagao, da se dugi samoglasnici *ā ē ū ī* pišu *aa, ee, uu, ii*; da se prema grčkom piše *aggulus, agcora, scena, Hectora;* isto je tako mjesto *y* pisao *u*, a mjesto *z* — *ss;* 20.

Achāia : terra = *Graecia*, kao ime za rimsku pokrajinu od g. 146., 30.

Acta, „Radovi", 37.

Aeschinēs = Αἰσχίνης, 389—314., najprije pisar, zatim glumac, a napokon državnik i govornik, izašao je na glas poglavito poradi protivnika svoga Demostena, kao pristaša Makedonaca. Od njega su sačuvana 3 govora: κατὰ Τιμάρχου 346., περὶ παραπρεσβείας 343. i κατὰ Κτησιφῶντος 330. Prvim je govorom tužio Timarha, da je ἄτιμος, to jest, da kao nećudoredan čovjek nema građanskih prava pa da ne smije nikoga ni tužiti. Timarh je naime s Demostenom bio tužio Eshina, što je kod sklapanja mira g. 346. kao poslanik nepošteno radio. Drugim se govorom branio radi iste stvari, kad ga je sam Demosten tužio. Trećim je govorom tužio

[1] 520 Ribbeck.

Ktesifonta, što je predložio, da se Demosten javno u kazalištu nagradi vijencem radi zaslugâ za domovinu; govor je zapravo uperen protiv Demostena. Prema 2. i 3. Eshinovu govoru Demostenovi su govori περὶ παραπρεσβείας i περί στεφάνου; 15.

Afer = *Gnaeus Domitius Afer*, govornik; njega Tacit ovako prosuđuje[1]: *at Romae commotā principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra, sobrīna*[2] *eius*[3], *postulatur*[4] *accusante*[5] *Domitio Afro. is recens*[6] *praeturā*[6], *modicus dignationis, et quoquo facinore properus*[7] *clarescere*[8], *crimen inpudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in principem et devotiones obiectabat . . . Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratoribus additus, divulgato ingenio et secutā adseveratione Caesaris, quā suo*[9] *iure*[9] *disertum eum appellavit; mox capessendis accusationibus aut reos tutando prosperiore eloquentiae quam morum famā fuit, nisi quod aetas extrema*[10] *multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessā mente retinet*[11] *silentii*[11] *impatientiam*[11]; 13. 15.

Africanus = *Iulius Africanus*, rodom iz Galije, znatan govornik u vrijeme cara Klaudija i Nerona; 15.

Agamemnon, kao lice u nekoj Maternovoj drami, 9.

Alexander: Magnus, makedonski vladar, 356—327.; 16.

Ambivius = *L. Ambivius Turpio*, glavni glumac u dramama komika Terencija 185—159., i ravnatelj glumačke družbe; 20.

Antonius = *M. Antonius triumvir*; protiv njega je Ciceron izrekao 14 govora u vrijeme od 2. IX. 44—22. IV. 43., i nazvao ih je *Philippicae*, to jest što ih je govorio protiv neprijatelja domovine kao Demosten svoje protiv Filipa, 37; vidi u izdanju Vergilija, Dodatak 312—324.

Aper = *Marcus Aper*, rodom iz Galije, znatan govornik svoga vremena, učitelj Tacitov; 2.

Apollo, sin Zeusa i Lete, pasao je kao pastir goveda kod tesalskoga vladara Admeta; 12.

Apollodōrus, učitelj govorništva iz Pergama, poučavao je cara Augusta u gradu Apoloniji g. 45; osnovao je posebnu školu, Ἀπολλοδώρειος αἵρεσις; 19.

Appius = *Appius Claudius Caecus*, sagradio je kao *censor* 312. glasovitu cestu *via Appia* i vodovod *aqua Appia*. Kad su Rimljani htjeli g. 280. sklopiti s Pirom mir, ustade Apije i izreče govor, koji se dugo sačuvao kao prvo književno djelo. Pored toga sastavio je Apije zbirku poslovicâ, *sententiae*, u saturninskom mjerilu; među njima je bila i poznata rečenica *est ūnus quisque fāber ipse suaé fortūnae*. Bavio se i pravopisom te je prvi počeo pisati r mjesto s u riječima kao *Valesii* = *Valerii*, *Fusii* = *Furii*; iz abecede je izbacio *z*; zato su kasnije, uvršćujući z opet u abecedu, metnuli ga ozad, a ne na ono mjesto, gdje je stajao grčki ζ; 18. 21.

Aquilius = *M. Aquilius Regulus*, nedostojni brat Vipstana Mesale, bijaše Neronov i Domicijanov doušnik, *delator*, i kod toga se posla pokazao i kao dobar govornik. G. 70. bio bi osuđen, da ga nije obranio brat Mesala. Pisao je spis protiv Arulena Rustika, gdje mu veli da je *Stoicorum simia*, i pohvalu svome umrlome sinu, koju je izdao u 1000 primjeraka i svuda rasturio, sve sinu u slavu; 15.

Archias = *A. Licinius Archias*, grčki pjesnik; Ciceron ga je branio g. 62. govorom *pro Archia poeta*, jer je bio tužen, da nema rimsko građansko pravo; 37.

Asia, od 133. rimska pokrajina, prije vlast Atalova s glavnim gradom Pergamom; 10.

Asiaticus, vidi *Iulius*.

Asinius = *Gaius Asinius Pollio*, 76—5., bijaše govornik, 12; vidi Dodatak u izdanju Vergilija 230.

Asitius, tužen od Licinija Kalva, inače nepoznat; 21.

Athenienses oratores, 40.

Attia, majka cara Augusta, 28; vidi Dodatak u izdanju Vergilija 315.

Atticus, 25.

Attius, nepoznat govornik, 21.

Aufidius, vidi *Bassus*.

Augustus, car 31—14., 13; o njegovu životu i vladi od početka do smrti Vergilijeve vidi Dodatak u izdanju Vergilija 311—330.

Aurelia, mati Gaja Julija Cezara, 28.

[1] *Annales* IV 52. — [2] sestrična. — [3] *Agrippinae*. — [4] = *accusatur*. — [5] g. 26. — [6] netom pretor. — [7] = *properans* = *festinans*. — [8] *clarus fieri*. — [9] a ne istom po tome, što bi ga car smatrao za govornika. — [10] umr'o je g. 59. — [11] nije htio umuknuti.

B.

Bassus = *Aufidius Bassus*, oko 1—60., povjesnik, pisao je *bellum Germanicum* i opću povijest od smrti Cezarove 44. do neke godine vlade Klaudijeve; 23.

Bassus = *Saleius Bassus*, od Vespazijana nagrađeni epski pjesnik; 5.

Bestia = *Lucius Calpurnius Bestia* bio je tužen *de ambitu* g. 56., a branio ga je Ciceron govorom, koji se nije sačuvao; 39.

Britannia, 17.

Brutus = *M. Iunius Brutus*, 85—42., urotnik i ubilac Cezarov; Ciceron mu je kao prijatelju posvetio više djela, premda je Bruto bio govornik atičkoga smjera. Pored govorâ pisao je kao pristaša Akademije *de virtute*, περὶ καθήκοντος, *de patientia*; u Ciceronovoj zbirci listova nalazi se i Brutovih; 17; vidi Dodatak u izdanju Vergilija 311—313. 318.

Brutus = *Brutus de claris oratoribus*, Ciceronovo djelo iz g. 46. posvećeno Brutu, o razvoju grčkoga i rimskoga govorništva i o Ciceronovu obrazovanju za govornika; 30.

C.

Caecina = *Aulus Caecina*, kojega je Ciceron zastupao na sudu g. 69. govorom *pro A. Caecina*; 20; o sadržaju govora vidi kod riječi *Tullius*.

Caecus, vidi *Appius*.

Caelianus, 21; vidi *Caelius*.

Caelius = *M. Caelius Rufus*, 82—48., bio je govornik, ali *asper*, *amarus*, *antiquus*; od njega je u zbirci Ciceronovih listova sačuvano 17 listova. G. 56. tužen je *de vi*, a branili su ga Kraso i Ciceron u govoru *pro M. Caelio*, 17.

Caesar: *Vespasianus*, 8.

Caesar = *Gaius Iulius Caesar*, 100—44.; bio je odličan govornik te je ostavio zbirku govorâ, koja se nije sačuvala, 17.

Calvus = *Gaius Iulius Licinius Calvus*, 82—47., bijaše kako u pjesničtvu, tako i u govorništvu pristaša novoga smjera i protivnik Ciceronov. Od 21 govora najglasovitiji su bili govori protiv Vatinija, 17; vidi *Vatinius*.

Canutius = *P. Canutius*, savremenik Ciceronov i po sudu samoga Cicerona *homo ingeniosus*, *in dicendo exercitatus*, *disertissimus*; 21.

Capua, 8.

Carbo = *C. Papirius Carbo* bijaše isprva pristaša Grakhâ, a zatim je prešao među plemiće. To mu nije koristilo, jer ga je g. 119. tužio mladi Kraso radi nemirâ Grakhovih, i da umakne osudi, ubio se sam; bio je vrstan govornik i odvjetnik; 18. 34.

Cassius = *Cassius Severus*, oko 44—32. po Kr., bijaše veoma goropadan i duhovit; u mnogim je spisima udarao na odlične ljude i žene, *famosi libelli*, pa je zato i prognan najprije na Kretu, a onda na otok *Seriphus*, gdje je i umr'o. Znao je sjajno govoriti. Donekle ide među stare govornike, a donekle među nove. Poput starih govornika volio je javno govoriti na trgu, a prezirao je školske govornike, *declamatores*. Da pokaže, kako su školski govornici za život nespretni, tuži jednoga između njih, koji se zvao *Cestius Pius*, i kad su bili na sudu, nije se Cestije znao ni okrenuti, nego je potražio drugoga, koji će ga braniti. Poput novih govornika nastojao je govoriti neobično, duhovito, slikovito, pjesnički; 19. 26.

Catilina = *L. Sergius Catilina*, 108—62, poznati iz Ciceronovih govora urotnik; 37.

Cato = *M. Porcius Cato Uticensis*, 95—46., najsjajniji značaj na izmaku republike, koji se nije dao živ u ruke silniku Cezaru, bijaše dostojan da bude glavno lice u Maternovoj drami *Cato*; 2.

Cato senex = *M. Porcius Cato Censorius*, 234—149., bijaše pored ostaloga i govornik, a poznato je njegovo načelo: *rem tene*, *verba sequentur*, i određenje govornika: *orator est vir bonus*, *dicendi peritus*. Pominje se, da je njegovih govora bilo preko 150. Običavao je i u povijest svoju *Origines* upletati govore. Veći je odlomak iz govora *pro Rhodiensibus*. Rođani su bili prijatelji Rimljanima i makedonskomu vladaru Perseju 178—168. Prije nego su se Rimljani i Persej zaratili 171—168., htjeli su ih Rođani izmiriti, a kad nijesu mogli, htjeli su neki Rođani, da se Perseju pošalje pomoć. Kad je Persej 168. svladan, htjeli su neki u Rimu

da se Rođani kazne, ali nije dao Katon, nego ih je u vijeću branio ovim govorom: *scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis*[1] *atque prosperis animum excellere atque superbiam atque ferociam augescere*[2] *atque crescere. quo mihi nunc magnae curae est, quod haec*[3] *res*[3] *tam secunde processit, ne quid in consulendo advorsi eveniat, quod nostras secundas res confutet*[4], *neve haec laetitia nimis luxuriose eveniat. advorsae res edomant et docent, quid opus siet*[5] *facto, secundae res laetitiā transvorsum*[6] *trudere*[6] *solent a recte consulendo atque intellegendo, quo maiore*[7] *opere*[7] *dico suadeoque, ut haec res aliquot dies proferatur*[8], *dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus . . . atque ego quidem arbitror Rhodienses noluisse nos ita depugnare*[9], *uti depugnatum est, neque regem Persen vinci. sed non Rhodienses modo id noluere, sed multos populos atque multas nationes idem noluisse arbitror. atque haut scio an partim*[10] *eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causā id noluerint evenire. sed enim id metuēre, si nemo esset homo, quem vereremur, quidquid luberet faceremus*[11], *ne sub solo imperio nostro in servitute nostra essent. libertatis suae causā in ea*[12] *sententia*[12] *fuisse arbitror. atque Rhodienses tamen Persen publice numquam adiuvere. cogitate, quanto nos inter nos privatim cautius facimus. nam unus quisque nostrum, si quis advorsus rem suam quid fieri arbitratur, summā vi contra nititur, ne advorsus eam fiat: quod illi tamen perpessi . . . ea nunc derepente tanta beneficia ultro*[13] *citroque*[13], *tantam amicitiam relinquemus? quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?*[14] *. . . . qui acerrume advorsus eos dicit, ita dicit, hostes voluisse fieri. ecquis est tandem qui vestrum, quod ad sese attineat, aequum censeat, poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? nemo opinor. nam ego, quod ad me attinet, nolim . . . quid nunc? ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat, si quis illud*[15] *facere voluerit, mille minus*[16] *dimidium*[16] *familiae multa*[17] *esto; si quis plus quingenta iugera habere voluerit, tanta poena esto; si quis maiorem pecuum*[18] *numerum habere voluerit, tantum damni esto. atque nos omnia plura habere volumus, et id nobis impune est . . . sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, quod bene facere voluisse quis dicit neque fecit, Rhodiensibus id oberit, quod non male fecerunt, sed quia voluisse dicuntur facere? . . . Rhodiensis superbos esse aiunt, id obiectantes, quod mihi et liberis meis minime dici velim. sint sane superbi.*

[1] *amplis, profluentibus.* — [2] = *augeri.* — [3] rat s Persejem. — [4] pobiti = uništiti. — [5] *sit.* — [6] turati na stramputicu. — [7] = *magis.* — [8] odgoditi. — [9] dovojevati, s Persejem. — [10] *pars* = *ulli.* — [11] *quominus faceremus.* — [12] da se Perseju pomogne. — [13] tamo i amo = međusobno. — [14] preteći. — [15] ne razbira se, na što to smjera. — [16] *minus quam dimidium.* — [17] globa. — [18] = *pecorum.*

quid id ad vos attinet? idne irascimini, si quis superbior est quam vos? 18.

Cato = *C. Porcius Cato*, rođak Utičkoga Katona, prijatelj Klodijev, tužen je g. 54. od Asinija Poliona, ali je oslobođen; 34.

Cicero = *M. Tullius Cicero*, 106—43.; 12.

Claudius = *Tiberius Claudius Nero*, rođen 10 pr. Kr; car 41—54.; 17.

Cornelia, majka Grakhâ, 28; vidi Salustije, Jugurta 126.

Cornelius = *C. Cornelius* tužen je g. 65. *de maiestate*, to jest da je krnjio vlast pučkih tribuna ne pazeći na *ius intercedendi;* Ciceron ga je branio u 2 govora, koji su se sačuvali samo u odlomcima; 39.

Corvinus, vidi *Messala.*

Crassus = *L. Licinius Crassus*, 140—91., prije Cicerona prvak među govornicima i uzor Ciceronov. Ipak je kao *censor* g. 92. dao zatvoriti latinske škole govorništva, jer su se u njima učenici učili τὸν ἥττω λόγον κρείττονα ποιεῖν i to u zlom smislu. Odluka je Krasova ovako glasila: *renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras; ibi homines adolescentulos dies totos desidere. maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consuerunt, videtur faciundum ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere;* 18. 35.

Crassus = *M. Licinius Crassus, triumvir* s Pompejem i Cezarom, poginuo je u boju protiv Partâ g. 53. I on je bio govornik; 37.

Cretensis, 40.

Crispus, vidi *Vibius.*

Curiatius, vidi *Maternus.*

Curio = *C. Scribonius Curio;* bila su 3 govornika istoga imena: otac *praetor* 121., sin *consul* 76., unuk *tribunus plebis* 50.; 37.

D.

Decius = *Decius Samnis*, branjen od Cezara, inače nepoznat; 21.

Deiotarus, vladarčić Galatije u Aziji, bio je najprije pristaša Pompejev, a poslije farsalske bitke g. 48. stekao je za novac od Cezara milost i svoje kraljevstvo. Kasnije su ga optužili neki rođaci, da je radio Cezaru o glavi, ali ga obraniše Ciceron govorom *pro rege Deiotaro* g. 45. i Bruto istoimenim govorom; poslije je bio pristaša urotnikâ, a zatim drugih triumvira; 21.

Demosthenes, 383—322., tražio je sudbeno g. 264. očevinu od skrbnikâ; sačuvano je 5 govora o tome, λόγοι ἐπιτροπικοί: κατὰ Ἀφόβου α. β.; πρὸς Ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν; πρὸς Ὀνήτορα ἐξούλης[1] α. β.; 12. 37.

Diodotus, Stoicus, poučavao je Cicerona u mudroslovlju te je i umr'o u Ciceronovoj kući g. 59.; 30.

Dolabella = *Cn. Cornelius Dolabella, consul* 81, zatim namjesnik u Makedoniji, a g. 77. od Cezara tužen *de repetundis;* 34.

Domitius, vidi *Afer.*

Domitius = *Cn. Domitius Ahenobarbus, censor* g. 92. s Krasom; 35.

Domitius, junak jedne Maternove drame; to je bio *Cn. Domitius Ahenobarbus*, najprije pristaša urotnikâ, poslije Filipâ 42. uz Antonija, a prije akcijske bitke prešao je k Oktavijanu, ljut na Antonija radi Kleopatre; 3.

Drusus, branjen od Cicerona govorom *pro Druso* g. 54., a tužen od Kalva; 21.

E.

Ephesus, grad u M. Aziji, gdje je bilo školâ za govornike; 15.

Epicūrus, 341—270., grčki mudrac iz Atene, učio je osobit nauk o ćudoređu: svrha je života ἡδονή, ali ne tako, da treba sve pojesti, popiti i užiti, kako se obično misli za Epikura, nego onaj ugodni mir duše, kojega ne muti ni strah ni strast ni muka, ἀταραξία, ἀπονία; 31.

Epistulae, Mucijanova zbirka listova; 37.

Eprius, vidi *Marcellus.*

Euripides, 480—406., grčki tragik; 12.

F.

Fabius, vidi *Iustus.*

Furnius = *C. Furnius*, pristaša Cezarov, Antonijev — g. 35. ubio je Seksta Pompeja u Miletu — a napokon uz Oktavijana; bio je i govornik; 21.

G.

Gabinianus = *Sextus Iulius Gabinianus*, znatan učitelj govorništva iz Galije oko 76. g. po Kr.; 26.

Gaius = *C. Caesar Caligula*, rimski car 37—41., 17.

Galba = *Servius Sulpicius Galba*, rimski car 6. VI. 68.—15. I. 69.; 17.

Galba = *Servius Sulpicius Galba*, vojevao je g. 151. protiv Lusitanacâ u Hispaniji; kad su mu se predali, poubijao ih je na vjeru. Radi toga je pučki tribun *L. Scribonius Libo* iznio 149. prijedlog, da se Galba kazni, a stari je Katon taj prijedlog živo zagovarao govorom, koji je kasnije uvrstio u svoje djelo *Origines*. Kad je Galba vidio, da će biti osuđen, dovede svoja 2 sina pred narod i stane tako tužno govoriti, da mu je narod oprostio. Znao je dakle izvanredno djelovati na srce; inače mu govori nijesu bili točni i jaki u dokazima, i jezik mu je bio većma starinski nego u Katonu; zato su ga radije slušali, a govorâ mu nijesu čitali; 18. 25.

Galli, 10.

[1] radi smetanja posjeda.

Gallio = *L. Iunius Gallio*, učitelj govorništva u doba Augusta i Tiberija, htio je da govorom upravo zvoni; 26.
Gracchi = *Tiberius* i *Gaius Sempronius Gracchus*, 28. 40; vidi Salustije, Jugurta 126. 128.
Gracchus = *C. Sempronius Gracchus*, 153—121., bijaše uman i žarki govornik. Ciceron ga drži prvim rimskim govornikom [1]; *sed ecce in manibus vir et praestantissimo ingenio et flagranti studio et doctus a puero C. Gracchus; noli enim putare quemquam, Brute, pleniorem aut uberiorem ad dicendum fuisse . . . damnum* [2] *enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeque litterae fecerunt* [2]. *utinam non tam fratri pietatem quam patriae praestare voluisset! quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset vel avitam gloriam consecutus! eloquentiā quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis; manus extrema non accessit operibus eius: praeclare inchoata multa, perfecta non plane.* Ciceron pominje [3] ovaj odlomak iz govora njegova: *quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine madet. an domum? matremne ut miseram lamentantem videam et abiectam* [4]*? quae sic ab illo esse acta constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent.* 18.
Graecia, 10.
Graecula, grčka dvorkinjica; 29.
Graeculi, pogrdno mjesto *Graeci*, 3. 32.

H.

Helvidius = *Helvidius Priscus*, Stoik, zet Peta Traseje. G. 66. nagnao je Neron Traseju, da se ubije, a Helvidija je prognao. Helvidije se za Galbe vratio, prkosio je Viteliju i Vespazijanu, dok nije pogubljen g. 73., 5; vidi *Marcellus*.
Hermagoras iz Misije, oko 100—50., pisao je τέχναι ῥητορικαί i izvor je za Ciceronovo djelo *De inventione*; 19.
Hirtius = *Aulus Hirtius*, *consul* g. 43; 17.
Hispania, 10.
Homērus, pjesnik, 12.
Horatius = *Q. Horatius Flaccus*, pjesnik, 65—8; 20.
Hortensius = *Q. Hortensius Hortalus*, 114—50., govornik. Ciceron je pisao g. 45. djelo *Hortensius* = λόγος προτρεπτικὸς πρὸς φιλοσοφίαν. Razgovaraju se Ciceron, Hortensije i još 2 lica, i to o raznim zanimanjima: jedan hvali pjesništvo, drugi povijest, treći govorništvo, četvrti filozofiju. Najednom udari Hortensije na filozofiju, da je smiješna i beskorisna, a Ciceron onda dokazuje, da bez filozofije nema sreće, jer ona vodi do kreposti; 16.
Hyperīdes = Ὑπερείδης, 380—322., uz Demostena glavni vođa narodne stranke protiv pristaša makedonskih; od njegovih je govora istom nedavno nađeno njih 6; 12.

[1] *Brutus* § 125—126. — [2] štetovati. — [3] *De oratore* III § 214. — [4] poništen.

I.

Iason, kao lice u Maternovoj drami *Medea*; 9.
Idus Decembres, 17.
Italia, 28.
Iulius, vidi *Secundus*.
Iulius = *Iulius Asiaticus*, kažnjen za Vitelijeve vlade smrću zato, što je g. 68. pristao uz Vindeka — *C. Iulius Vindex* — koji je htio osloboditi Galiju; njegov je život opisao Julije Sekundo: 14.
Iustus = *L. Fabius Iustus*, Tacitov prijatelj, inače nepoznat; 1.

L.

Lacedaemonius, 40.
Laelius = *C. Laelius Sapiens*, 190—128., prijatelj Scipiona mlađega, ljubitelj grčke književnosti i znatan govornik; po njemu je Ciceron nazvao svoje djelo *Laelius sive de amicitia*; 25.
Latini oratores, 17.
Lentuli = *Cn. Cornelius Lentulus*, *consul* 72., *P. Cornelius Lentulus Sura*, urotnik 63., govornici; 37.
Licinius, vidi *Archias*.
Linus = Λίνος, lice stvoreno prema pripjevu αἴλινον „jao nama“, sin Apolonov pjevač, 12.
Lucanus = *M. Annaeus Lucanus*, 3. XI. 39.—30. IV. 65., rodom iz Kordube, dođe rano u Rim i bijaše isprva dobar s Neronom, ali se doskora radi pjesničke slave tako zavadiše, da se pjesnik upleo u urotu protiv Nerona. Kad je urota otkrivena, ponio se Lukan kukavno misleći, da će se spasiti: odao je sve sukrivce, pa i svoju je majku imenovao među njima. To mu sve nije pomoglo: car mu naloži, da se sam ubije. Lukan se onda najprije pogosti i dade sebi prerezati žile. Od njega se pominju ove pjesme:
1. *Iliacon*, o povlačenju i otkupu mrtva Hektora.
2. *Catachthonion*, o podzemlju.
3. *Laudes Neronis*, za svetkovinu *Neronia* g. 60.
4. *Orpheus*, o pjevaču Orfeju.
5. *De incendio urbis*, o požaru Rima iz g. 64. na 19. VII., *declamatio*.
6 *Adlocutio ad Pollam*, ženi Poli.
7. *Saturnalia*, sitne pjesme, koje bi prilagao k darovima za svetkovinu *Saturnalia*.
8. *Silvae*, sitne pjesme u 10 knjiga.
9. *Medea*, *tragoedia imperfecta*.
10. *Salticae fabulae* 14, riječi za pantomime.
11. *Epigrammata*.
12. *Oratio in Octavium Sagittam et pro eo*: Sagita je bio ubio svoju ljubavcu.
13. *Epistulae ex Campania*.
14. *Carmen famosum*, navala na Nerona i njegove prijatelje.
15. *Pharsalia*, ep u 10 pjevanja, jedino sačuvano djelo, o građanskom ratu između Cezara i Pompeja; djelo nije upravo izvrsno, ali se neizmjerno mnogo čitalo i cijenilo sve do u novi vijek, 20.

Lucilius = *C. Lucilius*, 180—103., prethodnik Horacijev u satiri; 23.
Lucretius = *Titus Lucretius Carus*, spjevao je divnu pjesmu *De rerum natura* u smislu nauka Epikurova; 23.

Luculli = *L. i M. Licinius Lucullus*, obrazovani, rječiti i bogati; 37.
Lycurgus, atenski državnik 338—326., pomagač Demostenov i govornik; od njega je sačuvan samo 1 govor, κατὰ Λεωκράτους iz g. 331., kojim tuži Leokrata, što je nakon bitke kod Heroneje 338. ostavio domovinu; 25.
Lysias, oko 450—380., izvrstan govornik, uzor za rimske „atičke" govornike radi svoje jednostavnosti, čistoće i jasnoće, τὸ ἀφελές, τὸ καθαρόν, ἡ ἐνάργεια = σαφήνεια; pisao je većinom sudbene govore i to za druge, λογογράφος, i pri tom je znao izvrsno udesiti govor prema licu, za koje ga je pisao; 12. 25.

M.

Maecenas = *C. Cilnius Maecenas*, doglavnik Augustov, 64—8.; vidi u izdanju Vergilija 330; 26.
Macedones, 40.
Marcellus = *T. Clodius Eprius Marcellus*, *delator* za Nerona, tužio je g. 66. Peta Traseju, tasta Helvidijeva. G. 69. optuži zato Helvidije Marcela u vijeću i većina je vijećnika bila protiv Marcela: *quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiā „imus" inquit „Prisce et relinquimus tibi senatum tuum; regna praesente Caesare*[1]*"*; 5.
Maternus = *Curiatius Maternus*, najprije govornik a zatim tragik, glavno lice u ovomu djelu. Od njega se pominju drame: *Cato, Domitius, Nero, Medea, Thyestes*; 3. 11.
Medea, Maternova drama, 3; Ovidijeva 12.
Menenius = *Agrippa Menenius Lanatus*, izmirio je g. 494. puk i plemiće poznatom pričom o želucu i udovima tijela, a pričao je *prisco illo dicendi et horrido modo*[2]; 17. 21.
Messala = *M. Valerius Messala Corvinus*, 64—8. po Kr., najprije uz urotnike, zatim uz Antonija, napokon uz Augusta, bijaše sam književnik i govornik, i imao je oko sebe kolo književnikā kao i *Mecenat*; 12. 17. 18. 20. 21.
Messala = *Vipstanus Messala*, štovalac starih, jamačno potomak predašnjega Mesale; 14.
Metelli = *Q. Caecilius Metellus Celer*, *consul*, kojemu je žena bila sestra Klodijeva *Clodia* = *Lesbia* u Katula, i brat *Q. Caecilius Metellus Nepos*, *consul* 57.; oba su bili govornici; 37.
Metrodōrus iz Lampsaka, 330—277., učenik Epikurov, *paene alter Epicurus*; 31.
Milo = *T. Annius Milo*, pristaša Ciceronov, ubio je g. 52. Klodija, a na sudu ga je branio Ciceron, te je o tome izdao govor *pro Milone*; 37.
Mucianus = *Gaius Licinius Crassus Mucianus*, *consul* 66. 70. 72., namjesnik u Siriji 67., pristao je uz Vespazijana te je prije njega došao u Rim, gdje je do dolaska Vespazijanova skupa s Domicijanom upravljao državu. Kad se je ostavio državnoga posla, bavio se književnim radom. Tako je napisao djelo, u kojemu se nahodilo koješta iz zemljopisa, povijesti, prirodopisa i umjetnosti. Sabirao je isprave i govore starih govornika, *Acta* u 11 knjiga i pisma, *Epistulae* u 3 knjige; umr'o je g. 77.; 37.
Mucius = *Q. Mucius Scaevola Augur*, u koga je Ciceron učio pravo; *Q. Mucius Scaevola Pontifex*, također izvrstan pravnik i učitelj Ciceronov poslije g. 88. nakon smrti prvoga Scevole; 30.
Musae, 13.
Mytilēnē, grad na Lezbu, 15.

N.

Nero, kako se čini, jedna Maternova drama, 11.
Nero = *Tiberius Claudius Nero*, car 54—68., 17.
Nestor, slavan govornik u Homera, τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή[1]; 16.
Nicetes = *Nicetes Sacerdos*, učitelj govorništva iz Smirne; 15.
Nicostratus, izvrstan borac za πάλη i παγκράτιον u početku carstva; 23.
Nonianus = *M. Servilius Nonianus*, *consul* 35., umro 59., bijaše isprva govornik, a zatim je pisao povijest carstva; 23.

O.

Orpheus, glasoviti trački pjevač, 12.
Otho = *M. Salvius Otho*, car 15. I.—15. IV. 69.; 17.
Ovidius = *P. Ovidius Naso*, 43—17., pjesnik; 12.

P.

Pacuvius = *M. Pacuvius*, 220—132., uz Akcija prvi tragik; 20.
Pansa = *C. Vibius Pansa*, *consul* g. 43. pr. Kr.; 17.
Pedius = *Q. Pedius*, rođak Augustov i s njim *consul suffectus* g. 43.; 17.
Peripatētici, pristaše Aristotela, koji je predavao šećući, περιπατῶν; 31.
Persae, 40.
Philippus, 379—336., makedonski vladar, otac Aleksandra Velikoga; 16.
Philo, glava Akademije, preselio se oko g. 88. u Rim i tu ga je slušao Ciceron; 30.
Plato, 427—347.; 31.
Pollio, vidi *Asinius*.
Pompeius = *Cn. Pompeius Magnus* 106—48., *eloquentiā medius*; 37. 38.
Pomponius, vidi *Secundus*.

Q.

Quintius = *P. Quintius*; njemu je *Sextus Naevius* zaplijenio imanje radi tobožnjega duga i tvrdio je, da to imanje ima već 30 dana; Kvintiju je trebalo dokazati, da Nevije nema imanja 30 dana i u tome ga zastupa Ciceron govorom *pro P. Quintio* iz g. 81.; 37.

R.

Rhodii, 40.
Romanus, 13.

[1] Tacit, *Historiae* IV 43. — [2] *Livius* II 32.

[1] Ilijada I 249.

Roscius = *Q. Roscius Gallus*, komički glumac, prijatelj Ciceronov i ljubimac Sulin; 20.

S.

Sacerdos, vidi *Nicetes*.
Samnis, vidi *Decius*.
Saleius, vidi *Bassus*.
Scaurus = *M. Aemilius Scaurus*, tužen je g. 54. *de repetundis*, a branio ga uz 5 drugih odvjetnika i Ciceron govorom *pro M. Aemilio Scauro;* 39.
Scipio = *P. Cornelius Scipio Africanus maior*, 235—183., 40; vidi Salustije, Jugurta 125—126.
Secundus = *Iulius Secundus*, iz Galije, govornik, učitelj Tacitov; 2.
Secundus = *P. Pomponius Secundus*, znatan vođa i još znatniji tragik za vlade Kaliguline i Klaudijeve; 13.
Servilius, vidi *Nonianus*.
Servius, vidi *Galba*.
Sisenna=*L. Cornelius Sisenna*, 118—67., pisao je u djelu *Historiae* povijest od 90—78., to jest *bellum Marsicum* i *Sullanum;* 23.
Sophocles, prvi grčki tragik, 496—406.; 12.
Stoicus, vidi *Diodotus*.
Sulla = *L. Cornelius Sulla*, 138—78., 40; vidi Salustije, Jugurta 136.

T.

Thyestēs, drama Maternova, 3; Varijeva, 12.
Tiberius = *Tiberius Claudius Nero*, car 14—37.; 17.
Tiro = *M. Tullius Tiro*, oslobođenik Ciceronov, izdao je Ciceronove govore, nacrte govorâ, *commentarii*, listove; napisao je životopis Ciceronov, *de usu atque ratione linguae Latinae*, *de variis atque promiscuis quaestionibus;* također je radio oko latinske stenografije, *notae Tironianae;* 17.
Toranius, nepoznat govornik; 21.
Tullius = *M. Tullius*, kojega je g. 71. zastupao na sudu Ciceron govorom *pro M. Tullio*. Svaki povlavar, *magistratus*, koji ima *imperium* ili ima pravo sazivati skupštinu, *contio*, smio je izdavati naredbe, kojih su se imali držati svi građani, a i sam poglavar. Takva se naredba izdavala usmeno, *edicere*, to jest, poglavar bi sazvao skupštinu i dao da glasnik, *praeco*, naredbu pročita, *edictum*. Ako je naredba vrijedila samo za jednu zgodu, zvala se *edictum transitorium*, ako za duže vrijeme, na pr. dok je taj poglavar u službi, *edictum perpetuum*, *annuum*. Ta bi se naredba crnilom napisala na bijelu dasku, *atramentum*, *album*, pa bi se izložila na javno, svakomu pristupno mjesto, *proscribere*, *proponere*. Osobito su znatne bile naredbe sudaca, *praetoris urbani*, *peregrini*, koje su oni izdavali za pravosuđe kod nastupa službe; ako je nasljednik koju naredbu preuzeo, zvala se *edictum translaticium*; tako su te naredbe postale kao znatno vrelo rimskoga prava. U naredbi su bili pomenuti svi, kako bismo rekli, §-i, za svaki pojedini

slučaj, to jest bio je već sastavljen obrazac tužbe, *formula*. Kad je tko htio tužiti, odabrao bi koji § i molio pretora, da dade po tomu §-u suditi; to je postupak *in iure*; pretor bi odredio rok, kad će suditi porotnici, *iudices*; to je postupak *in iudicio;* ujedno bi pretor naložio porotnicima, da sude po §-u od tužitelja predloženom. Kadšto je pretor sam odlučio, što treba da zavađene stranke učine; to je odluka, *interdictum*. Ako se stranke nijesu odluci pokorile, išlo se na sud pred porotnike, da se dokaže, je li pretorova odluka točna ili opravdana. Prigovor protiv odluke ili obrasca tužbe zvao se izuzetak = utok, *exceptio*. Primjer za *formula*, *interdictum* i *exceptio* daju 2 Ciceronova govora: *pro M. Tullio* i *pro A. Caecina*.

U prvom se govoru radi o ovome činu. *M. Tullius* i *P. Fabius* bijahu susjedi, i Fabije zahtijevaše od Tulija neku zemlju kao svoju pa se dogovore, da će radi toga na sud u Rim. U noći prije suda udare na onu zemlju Fabijevi robovi, ubiju robove Tulijeve, kuću zapale i sve opustoše. Tad Tulije tuži Fabija radi odštete. Obrazac tužbe glasio je: *quantae pecuniae paret*[1] *dolo malo familiae*[2] *P. Fabi vi hominibus ornatis coactisve damnum datum esse M. Tullio, tantae condemna*[3]. Protiv toga obrasca prigovara Fabije, *exceptio*, da se ne smije reći *dolo malo*; time je htio pokazati, da su to njegove sluge učinili bez njegova znanja.

Aulus Caecina i *Sextus Aebutius* popravdali se također za neku zemlju. Imali su se oba na tom zemljištu sastati radi daljega sudbenoga postupka, ali na rečeni dan nije Ebucije Cecini dao ni stupiti na onu zemlju grozeći se, da će ga ubiti. Cecina kaže pretoru, a pretor odluči, *interdixit*, *ut (Aebutius)*, *unde deiecisset (Caecinam)*, *restitueret*. Sad je sud imao odlučiti, je li pretorova odluka opravdana. Ebucije je naime prigovorio, da odluka nema smisla: kako on može *restituere*, kad ga nije ni odagnao sa zemlje, a odagnati, *deicere*, nije mogao, budući da Cecina na zemlju nije ni stupio. Ciceron to pobija te veli, da *unde* znači i *ex quo loco* i *a quo loco;* dakle je odluka posve opravdana; 20.
Turpio, vidi *Ambivius*.

U

Ulixes = Ὀδυσσεύς, kao govornik, 16.
Urbinia; poslije njezine smrti javio se neki *Figulus*, da je njezin sin i baštinik, ali je Asinije dokazao, da je to rob *Sosipater;* 38.

V.

Varius = *L. Varius Rufus*, prijatelj Horacijev i Vergilijev, i pjesnik;

[1] = *apparet.* — [2] = *servorum.* — [3] to je nalog za porotnika.

od njega se pominju pjesme: *de morte*, *panegyricus Augusti*, *elegi*, drama *Thyestes*; djelo o Vergiliju. Njegova se drama veoma cijenila, prikazivala se g. 29., kad je August slavio pobjedu akcijsku, i pjesnik je dobio za nju 1,000.000 HS = 200.000 K; 12.

Varro = *M. Terentius Varro Reatinus*, 116—27., pjesnik i najveći učenjak rimski; napisao je 74 djela u 620 knjiga, među njima *antiquitates rerum humanarum et divinarum*, *de lingua latina*, *rerum rusticarum* III; 23.

Vatinius = *P. Vatinius*. G. 57. radio je *P. Sestius* kao tribun, da se Ciceron pozove iz progona; njega g. 56. tuži Klodije *de vi*, a branio ga je Ciceron govorom *pro P. Sestio*. U toj je parnici Klodijev svjedok bio Vatinije; zato se Ciceron u obliku pitanja oborio na njega pogrdama, da pokaže, kako Vatinije ne može svjedočiti, u govoru *in Vatinium testem interrogatio*. G. 54. tužen je *de ambitu* i Ciceron ga je branio za volju Cezaru, a taj se govor nije sačuvao. Vatinija je i Kalvo više puta tužio, prvi put oko 58.; 21. 34. 39.

Vatinius iz Beneventa, isprva crevljar, a zatim ljubimac Neronov. Tacit ga opisuje[1] ovako: *Vatinius inter foedissima eius*[2] *aulae ostenta*[3] *fuit, sutrinae*[4] *tabernae*[4] *alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in*[5] *contumelias*[5] *assumptus; dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratiā, pecuniā, vi nocendi etiam malos praemineret.* Nije poznato, kako ga je Materno uništio, ali se čini, da je u Nerona potaknuo zavist radi pjesničke slave, a to je uništilo i pjesnika Lukana; 11.

Vercellae, rodno mjesto Vibija Krispa, 8.

Verres = *C. Verres*, namjesnik na Siciliji 73—70., 70. od Cicerona *de repetundis* tužen; o toj parnici napisao je Ciceron 7 govora: *divinatio in Q. Caecilium*, *actio I.*, *actio II. de praetura urbana*, *de praetura Siciliensi*, *de frumento*, *de signis*, *de suppliciis*; 20.

Vespasianus = *Titus Flavius Vespasianus*, car 69—77.; 8. 9. 17.

Vibius = *Q. Vibius Crispus*, *delator* za Nerona, ljubimac Vespazijanov i Domicijanov, dosta dobar govornik; 8. 13.

Vipstanus, vidi *Messala*.

Vitellius = *A. Vitellius*, car 15. IV. 69.—1. VII. 69.; 17.

X.

Xenophon 431—355.; 31.

[1] *Annales* XV. — [2] *Neronis*. — [3] nakaza. — [4] crevljarska radionica. — [5] da mu se smiju.